

AVUSTURYA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN SATIR ARASI BİR KUR'AN TERCÜMESİ ÜZERİNE

Filiz KAYNAK*

Öz: Türklerde ilk çeviri faaliyetleri Uygurlarda görülmekte ve bu çevirilerin önemli bir bölümünü dinî içerikli eserler oluşturmaktadır. Eserlerin dinî içerikli olmasının sebebi, girmiş oldukları dinî muhitin temel prensiplerinin daha iyi anlaşılması ve aktarılması ihtiyacından kaynaklıdır. Türkler arasında Kur'an tercümeleri de bu gereksinimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'an'ın Türkçeye ilk tercümeleri Doğu Türkçesi ile yapılan Rylands ve TIEM 73 nüshalarıdır. Anadolu sahasına ait tercümeler ise diğer dönemlere göre sayıca çok daha fazladır. Hem Doğu Türkçesi hem de Anadolu sahasında yapılan bu tercümeler satır arası tabir edilen türde olup bunların bir kısmı birebir çeviri şeklinde olduğu gibi bir kısmı da tefsirli (açıklamalı) tercümelerdir. Kur'an tercümeleri Türkçenin ifade gücünü ve anlam zenginliğini ortaya koyması ve söz varlığı çalışmaları açısından son derece ehemmiyetlidir. Bu makalede üzerinde daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olan Avusturya Millî Kütüphanesi'nde muhafaza edilen bir satır arası Kur'an tercümesi incelenecektir. Eserin tavsifi yapıldıktan sonra hangi sahaya ait olduğu dil özelliklerinden hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Kur'an Tercümesi, Satır arası Kur'an tercümesi, Eski Anadolu Türkçesi, Kutsal kitap.

ON AN INTERLINEAR QUR'AN TRANSLATION FOUND IN THE AUSTRIAN NATIONAL LIBRARY

Abstract: The earliest translation activities among the Turks emerged among the Uighurs, and a substantial portion of these translations consisted of religious texts. The predominance of religious content is primarily attributable to the need to comprehend and transmit the

Araştırma Makalesi / Künye: Kaynak, F. "Avusturya Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi Üzerine". Türkoloji, 124 (Aralık 2025), s. 127-168.

* Doktora Öğrencisi. Giresun Üniversitesi, e-mail: filiz55kaynak@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2900-6943

fundamental principles of the religious environments they had adopted. Within this context, Qur'anic translations among the Turks emerged as a natural consequence of such a necessity. The earliest known translations of the Qur'an into Turkish are the Rylands and TIEM 73 manuscripts, both of which were produced in Eastern Turkish. By comparison, translations belonging to the Anatolian tradition are considerably more numerous than those of other periods. Both in Eastern Turkish and in the Anatolian sphere, these translations were generally prepared in the form of interlinear renderings - some are executed as literal translations, while others incorporate exegetical (tafsir-based) explanations. Qur'anic translations are of great significance in revealing the expressive capacity and semantic richness of the Turkish language, as well as in providing valuable material for lexicological studies. The present study examines an interlinear Qur'an translation preserved in the Austrian National Library, which has not previously been the subject of scholarly research. Following a codicological description of the manuscript, the study seeks to determine the linguistic sphere to which the work belongs by analyzing its linguistic features.

Keywords: Qur'an, Qur'an translation, Interlinear Qur'an translation, Old Anatolian Turkish, Holy scripture

Giriş

Tarih boyunca Türk toplulukları çok geniş coğrafyalarda pek çok devlet kurmuş, farklı milletler ve kültürlerle sürekli temas içerisinde bulunmuşlardır. Bu temaslar sadece siyasi ve ekonomik ilişkilerle değil aynı zamanda din, dil ve kültür gibi alanlarda karşılıklı etkileşimlerle de kendini göstermiştir. Tarihin ilk dönemlerinde Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler, ilerleyen dönemlerde Budizm, Maniheizm gibi inanç sistemleri ve Hristiyanlık gibi dinleri benimsemiş ve bunlara ait kuralları (ibadet, ahlak vb.) hayatlarına uyarlamışlardır. Karahanlılar dönemine gelindiğinde ise büyük kitleler hâlinde İslamiyet'e geçiş yapmışlardır. Yeni bir dinî muhite giren Türkler, ibadetlerini daha bilinçli yerine getirme ve o dinin kurallarına uygun yaşama ihtiyacı hissetmiş, bu ihtiyaç dolayısıyla Türkler arasında Kur'an'ın anlaşılması yönünde büyük çaba sarf edilmiştir. Bu yüzden Kur'an tercümeleri ve tefsir faaliyetleri, geçmişten günümüze kesintisiz devam etmiştir.

Kur'an'ın Farsçaya ilk tercümesi, meşhur Arap âlimlerinden *Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amûli et-Taberi el-Bağdâdi*'nin kaleme almış olduğu *Câmi'ul Fî Tefsiri'l-Kur'ân* adlı eser esas alınarak bir heyet

tarafından yapılmış (Topaloğlu, 1976, s. 2) ve söz konusu heyette Türk üyeler de yer almıştır (Togan, 1960, s. 135). Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin ise XI. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı (İnan, 1961, s.8) belirtilse de bir başka görüşe göre ilk tercüme, daha önce Taberî tefsirinden yapılan Farsça tercüme ile aynı zamanda yapılmıştır (Togan, 1960, s. 135). Tekin, Rylans Nüshası'nın Türkçe ilk Kur'an tercümesi olduğunu ve bu tercümenin X. yüzyılın sonunda yapıldığını ifade etmektedir (Tekin, 1992). Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin ilk defa nerede, kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmese de elde edilen nüshalara göre Karahanlı Türkçesi özellikleri gösteren Rylands ve TIEM 73 nüshaları (Kök, 2004; Ünlü, 2004; Ata, 2013) en eski nüshalar olarak değerlendirilmektedir. İran-Meşhed Âstan-i Quds-i Razavî Kütüphanesi'nde bulunan Özbekistan, Hekimoğlu, Meşhed Nüshaları (293 No.), (1007 No.), (2229 No.) ve Leningrad Asya Müzesi'nde bulunan Anonim Kur'an Tefsiri ise Harezmi Türkçesi eserleri arasında gösterilmektedir (Sağol, 1993; Usta, 2011; Üşenmez, 2013; Şimşek, 2019).

Anadolu sahasında Kur'an'ın ilk tercüme ve tefsir faaliyetleri ilk defa Beylikler döneminde görülmeye başlanmış ve bu dönemde Kur'an'ın tam tercümesine rastlanılmamıştır. Yapılan tercümeler daha çok ibadet faaliyetlerine yönelik olması sebebiyle kısa surelerin ve bazı ayetlerin tefsirlerinden ibarettir. Bunlar, Fatiha tefsiri, İhlas tefsiri, Yasin tefsiri, Tebareke tefsiri, Amme cüzü gibi kısa sure tefsirleridir (Özkan, 2010, s. 127). Kur'an'ın bütününe yönelik tercümelere ise XIV. yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Bu dönemde üç farklı tercüme şekliyle karşılaşılmalıdır. Bunlar “satır arası kelime kelime tercümeler”, “tefsirli tercümeler” ve “tefsirler”dir (Karabacak, 1994, s. XIV).

Anadolu sahasında çok sayıda satır arası tercüme yapılmıştır. Bunlar arasında yer alan nüshalardan biri British Library OR 9515'te kayıtlıdır. Nüsha baştan ve sondan eksiktir. Toplamda 250 varaktan oluşmaktadır. Meryem suresi 4. ayetten başlamakta, Fâtır suresi 12. ayetle son bulmaktadır (Gül, 2019, s. 15). Bir diğer tercüme ise Manisa nüshasıdır. Bu nüsha, Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlı olup 451 yapraktan oluşmaktadır. Harekeli nesih hattıyla yazılmış, her bir sayfasında 11 Arapça, 11 Türkçe olmak üzere toplamda 22 satır bulunmaktadır. Eserde kayıtlanan 3654 kelimenin 2294'ü Arapça, 89'u Farsça, 1263'ü ise Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimelerdir (Karabacak, 1994, s. XV). Bursa Nüshası, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde yer almaktadır. 652 varaktan oluşan nüshanın her sayfasında 7 satır Arapça, 7 satır Türkçe metin bulunmaktadır. Eserde yer alan ketebe kaydına göre müstensihî Hasan bin Alî el-Bestâmî'dir; istinsah tarihi ise H.804/M.1401'dir (Küçük, 2014, s. 24-

25). TIEM 40 olarak bilinen, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 40 numarada kayıtlı olan nüshanın asıl tercüme kısmı 290 varaktır. Besmeleler ve Kur'an metni kalın nesih hattı ile yazılmıştır, satır altındaki tercümeler ise ince ve okunaklıdır. Eser, Muhammed bin Hamza tarafından Hicrî 827 senesinde tamamlanmıştır (Topaloğlu, 1976, s. 19-20). Bir diğer Kur'an tercümesi olan Sivas Nüshası ise, Sivas Kongre ve Etnografya Müzesi E. Y. 84/176 numarada kayıtlıdır. Satır arası kelime kelime yapılan tercümelerden biri olan bu nüsha, Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Her bir sayfasında 11 satır bulunmakta ve toplamda 622 varaktan oluşmaktadır (Akar, 1992, s. XIV). Önder nüshası ise, Fahrettin Önder'in şahsi kütüphanesinde bulunmaktadır. Her sayfada 8 Arapça, 8 Türkçe satır bulunan nüsha, toplamda 539 varaktan oluşmaktadır. Tevbe suresi dışında bütün sureler besmele ile başlamaktadır. Ayrıca Fatiha ve Nisâ sureleri dışında besmelelerin tercümesi yapılmamıştır (Toker, 2011, s. 23). Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı, No. 247'de bulunan nüshanın tercümesi, 15. yüzyılda yapılmıştır. Nüshanın çok özensiz yerleştirildiği anlaşılmaktadır, ayrıca cilt ve kâğıt ağır hasar görmüştür. Her bir sayfasında 9 satır bulunmaktadır. Tam bir tercümedir (Şimşek, 2021, s. 57). Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı No. 270'te bulunan nüsha ise 625 varaktan oluşmaktadır. Kur'an metni oldukça özenli hazırlanmış olsa da tercüme ince kalem ile özensiz verilmiştir (Şimşek, 2021, s. 57). Polonya nüshası, Uniwersytet Wrocławski, Biblioteka Uniwersytecka, Wrocław (Polonya) Ms. Or. I-8 numara ile kayıtlıdır. Anadolu sahası satır arası kelime kelime tercümelerden biri olan bu nüsha, 358 varaktan oluşmaktadır. Eser tümüyle harekeli olmasının yanı sıra Arapça ve Farsça kelime sayısı, diğer tercümelere göre daha fazladır (Şimşek, 2021, s. 57-58).

Çalışmanın Amacı

Kur'an tercümeleleri, Türkçenin söz varlığını gözler önüne serme açısından oldukça kıymetli çalışmalardır. Araştırmacılar tarafından literatüre kazandırılan çok sayıda Kur'an tercümesi bulunsada henüz çalışılmamış birçok nüsha vardır. Bunlar arasında, üzerinde çalışma yaptığımız, Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan Anadolu sahasına ait satır arası bir Kur'an tercümesi de yer almaktadır. Bu çalışmadaki amaç, ismi zikredilen kütüphanedeki Kur'an tercümesini, tarafımızca ilim âlemine tanıtmak ve gün yüzüne çıkarmaktır.

Eserin Tavsifi

Üzerinde çalışmış olduğumuz nüsha Qur'an adıyla, Avusturya Millî Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek)'nde No. 5 (323)'te kayıtlıdır. Aharlı kalın kâğıt üzerine yazılmış, toplam 280 varaktan oluşmaktadır. Kur'an metninin aralarında mealen kelimelerin anlamları ince

ve oldukça okunaklı bir nesih hattıyla kaydedilmiştir. Sure başlıkları kalın nesih hattıyla ve kırmızı mürekkeple, bunun haricindeki bölümler siyah mürekkeple ve ince nesih hattıyla yazılmıştır. Eserde hareke kullanımı kurallı değildir, bazı surelerde hareke kullanımı söz konusuysa bazılarında ise herhangi bir hareke kullanımına rastlanılmamaktadır. Her bir sayfada 13 satır bulunmaktadır. Nüshanın “b” yüzlerinin sonunda diğer sayfanın takip kelimesi yer almaktadır.

Eser, dil yapısı bakımından Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Aşağıdaki inceleme bölümünde yer alan örneklerden eserin XIV. yüzyılda yazıldığı veya daha geç bir dönemde istinsah edilmiş olsa da XIV. yüzyıl dil özelliklerinin müstensih tarafından değiştirilmediği anlaşılmaktadır.

İnceleme

1. Eski Anadolu Türkçesinde Yalnızca Yuvarlak Ünlülü Değişkeleri Bulunan Eklerin Eserdeki Durumu

{-AvUz} İstek Birinci Çoğul Kişi Eki

İstek birinci çoğul şahıs -AvUz ekinin -AvIz şekli tanıklanmamıştır.

- imān getürdiler aña kim indürdük gerçek dutucı iken anı kim sizünledür andan ilerü *yoyavuz* yüzleri *ya'nī tabanı* kibi eyleyevüz [36b/7]

{-dUK} Sıfat-Fiil Eki

-dUK sıfat-fiil ekinin -dIK şekli bulunmamaktadır.

- Tañrı dañı ol aldayıcısıdur anlaruñ *ya'nī aldaduñları cezāsını viresidür* [42b/12]

{-dUK} Görülen Geçmiş Zaman Birinci Çoğul Kişi Eki

Görülen geçmiş zaman birinci çoğul kişi -dUK ekinin -dIK şekli tanıklanmamıştır.

- ne kim göklerdeür dañı ne kim yirdedür dañı bayık *ışmarladuñ* anlara kim virinildiler Kitāb sizlerden ilerü dañı size kim şaķınuñ Tañrıdan” [42a/6]
- “pes ‘afv eyledük şundan dañı *virduñ* Mūsāya huccet bellü dañı *getürduñ* üstine anlaruñ tağı ‘ahdı kavlı içün *eyledük* [43b/1-2]

{-dUm} Görülen Geçmiş Zaman Birinci Kişi Eki

Metnimizde görülen geçmiş zaman birinci kişi eki yalnızca {-dUm} şeklindedir.

- işlerler yavuz işler ya 'nī kâfirhıgı tā kaçan hâzır oldı birisine anlaruñ ölüm eyitdi bayık ben *tevbe eyledüm* şimdi dağı anlaruñ kim ölürler [34b/1]
- iy kâşki ben olmışmısam anlaruñla zafer *buldum* zafer bulmak ulu [38a/4]

{-dUñ} Görülen Geçmiş Zaman İkinci Kişi Eki

Metnimizde görülen geçmiş zaman ikinci kişi eki her zaman {-dUñ}'dur.

- Tañrıya bayık yalan bağladı yazuğı ulu *görmedüñ* mi yā *bilmedüñ* mi anlar kim arıdurlar [36b/10]
- iy Çalabumuz nişe yazduğ üzerimize çalışı gırü *bırakmaduñ* bizi bir müddete degin [38a/13]

{-dUñUz} Görülen Geçmiş Zaman İkinci Çoğul Kişi Eki

Metnimizde görülen geçmiş zaman ikinci çoğul kişi eki {-dUñUz} şeklindedir. Düz ünlülü biçimi tanıklanmamıştır.

- dağı eger dileyesiz 'avrat degşürmegin bir 'avrat yerine ol hâlde kim dağı *virdüñüz* birisine anlaruñ çok māl dağı almañ andan nesne alur mısız [34b/6]
- pes dutuñ anları dağı depelen anları anda kim *bulduñuz* anları dağı şunlar kılduğ sizüñçün anlaruñ üzere [39b/1]

{-dUr-} Ettirgenlik Eki

Ettirgenlik eki her zaman {-dUr-} şeklindedir.

- diler misiz toğru yol gösteresiz aña kim *azdurdı* Tañrı ya 'nī bir niçeñüz münāfıklardır dirsiz (6) dağı her kim *azdura* Tañrı hergiz bulmayasın anuñçün yol sevdiler [39a/5-6]
- Tañrı bilici dost işlü bayık *indürdük* saña kitābı hākıla tā hüküm eyleyesin ādemīler arasında anuñıla kim *bildürdi* [40b/7-8]

{+dUr} Bildirme Eki

Metinde istisnasız {+dUr} şeklindedir.

- dağı yiter Tañrı hesāb eyleyici *erenlerüñdür* ülü andan kim kodı ata ana dağı yakınrağ hışımlar dağı 'avratlaruñ [33b/2]

- pes inanuñ hayra ya 'nī *kaşd eyleñ* yegdür sizüñ içün dañı kâfir olasız bayıķ *Tağrınuñdur* ol kim (13) *göklerdedür* dañı *yirdedür* [44a/12]

{-IU} Sıfat Yapım Eki

- bayıķ Tağrı sevmez anı kim oldı hıyānet eyleyici *yazuķlu* gizlenürler [40b/10]
- dost Tağrıdan ayruķ bayıķ *ziyānlu* oldı *ziyānlu* bellü va'de virür anlara dañı *arzūlandurur* [41b/1]
- Tağrı dükelini baylığından ya 'nī *rızķından* dañı oldı Tağrı giñ ya 'nī *giñ rahmetlü* dürüst işlü dañı Tağrınuñdur [42a/5]

{-sUn} Üçüncü Kişiyi Emir Eki

Metinde düz ünlülü biçimi {-sIn} tanıklanmamıştır.

- pes *çalışsun* Tağrı yolında anlar kim şatarlar yakın dirligi āhirete dañı her kim çalışsa Tağrı yolında [38a/5]
- pes kaçan secde eyleyeler olsunlar arduñuzdan ya 'nī *silāh dutanlar* dañı *gelsün* bir bölük ayruķ kim namāz kılmadılar [40a/12]

{-Up} Zarf-Fiil Eki

Metinde {-Up} zarf-fiil ekinin {-Ip} şekli görülmemektedir.

- yā gele biregü sizden ayak yerden ya 'nī *şu döküp* yakınlık eyleyesiz 'arvatlara [36a/13]
- hīç mü'minüñ kim depelemeye bir mü'min illā *yañılup* dañı her kim depeleye mü'mini *yañılup* āzād eylemekdür [139b/2-3]

{+Uñ}; {+nUñ} İlgi Hâli Eki

Metinde ilgi hâli eki {+Uñ} ve {+nUñ} şeklindedir.

- eger olalar 'avratlar yukaru ikiden anlaruñdur iki ülüsi *anuñ* kim kodı dañı eger ola bir *anuñdur* yaru dañı atasınuñ *anasınuñ* her *birisinüñ* ol ikiden altıda birdür [33b/8-9]
- *sizüñçün anlaruñ* üzere huccet ya 'nī *depelemek* bellü dañı olmadı hīç mü'minüñ kim depelemeye bir mü'min illā *yañılup* dañı her kim depeleye [39b/1-2]
- Tağrıdan sözden yaña degül arzūlaruñuzla ne dañı arzūları kitāb *ehlinüñ* {ya 'nī} müzd arzū ile *hāşıl olmaz* [41b/5]

{-Ur} Geniş Zaman Eki

Geniş zaman eki metinde {-Ur} şeklinde tanıklanmıştır.

- 'avratlar şaķınıñ Tañrıdan ol kim *dileşür* siz anuñıla dañı hışımları bayıķ Tañrı üzerünñize şaķlayıcı [33a/3]
- dañı anlar kim *nařaķa virürler* mällärını âdemiler riyası içün inanmazlar Tañrıya [36a/5]
- Tañrı hûkmi bellü eyler size anlarda dañı ol kim *oķınur* üzerñize Ķur'ân içinde... [142b/10]

{-Ur-} Ettirgenlik Eki

Metinde ettirgenlik eki {-Ur-} şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

- anlardan kim azduralardı seni *ya'nī hûkm {eylemekde}* illā gendüzilerin dañı *ziyān degürmezler* [41a/4]
- andan imān getürdiler *ya'nī Teverāta* andan kâfir oldılar *ya'nī 'İsīye* andan *arturdılar ya'nī Muħammede* kâfirliği olmadı [42b/3]

Eski Anadolu Türkçesinde Yalnızca Düz Ünlülü Değişkeleri Bulunan Eklerin Metindeki Durumu

{+cI} Meslek Yapım Eki

Ekin bütün örnekleri {+cI} şeklindedir.

- eger korķasız tartışmak ol iki arasında viribñ *miyāncı* yā hûkm eyleyici er ķavminden dañı bir *miyāncı* 'avrat ķavminden eger dilerse ol iki oñartmak yaķıřdura [35b/12]

{-dI} Görülen Geçmiş Zaman Üçüncü Kişi Eki

Görülen geçmiş zaman eki her zaman {-dI}'dır.

- bayıķ Tañrı *oldı* size rahmet kılcı dañı her kim işleye şunı ĥadden geçmek içün dañı zulm iken sonra göyündürevüz [35b/2]
- eger degerse size *muşıbet eyitdi* bayıķ *eylük eyledi* Tañrı benim üzerüme ol vaķt kim olmadum [38a/2-3]

{-gII} İkinci Tekil Kişiye Emir Eki

Metinde ikinci tekil kişi emir eki {-gII}'dır.

- dañı eyit anlara gendüzilerinde *ya'nī ĥalvetde* söz *ya'nī senün ĥükmünden yüz döndürürlerse depelenesilerin bildürgil* dañı viribimedük yalavaçlarından illā kim bayıķ virinile [37b/5]

{-I} Üçüncü Kişi İyelik Eki

Üçüncü kişi iyelik eki her zaman {-I} şeklindedir.

- her kim 'āṣī ola Taḥrīya daḥı *yalavacına* daḥı gece ḥadlarından givire anı oda (8) ebed ḳalıcılarken anuḡ *içinde* daḥı anuḡdur 'azāb ḥor eyleyici [34a/7]
- yā yazuk *ya'nī yalan and* andan ata anuḡla *yazuksuzı* bayık yüklendi *buhṭānı* daḥı *yazuḡı* bellü daḥı eger degülmiṣse Taḥrī faḫlı üzere ki daḥı *raḥmeti* ḳaṣd eyleyedi [41a/3-4]

{-(X)I-} Edilgenlik Eki

Yazmada edilgenlik eki hem {-UI-} hem de {-II-} şekillerindedir.

- yā kıla Taḥrī anlara yol *ya'nī āyet ḥad buyrulmadın* indi andan mensūḥ oldı [34a/10]
- yaḡa *ya'nī 'āḳıbet* görmedi anları kim ṣanurlar bayık anlar īmān getürdiler aḡa kim *indürinildi* saḡa daḥı aḡa kim *indürinildi* senden ilerü dilerler [37a/12-13]
- pes bayık Taḥrīnuḡdur ol kim göklerdeḡur daḥı ol kim yirdedür daḥı oldı Taḥrī bay *ögülmiṣ* [42a/8]

{-(X)n-} Dönüşlülük Eki

Dönüşlülük eki her zaman -(X)n- şeklindedir.

- Taḥrī yazmaḡı üzerüḡüze daḥı *ḥelāl olındı* size ṣundan ayruḡın kim isteyesiz [35a/3]
- pes ḫalıṣ Taḥrī yolında *buyrunulmayasın* ḫatı iş illā gendüzüḡe daḥı ḫındur [38b/12]

{-IIk} Sıfat Yapım Eki

Metnimizde {-IIk} sıfat yapım ekinin kullanımı çoḡunlukla {-lık} ve {-lik} şeklindedir.

- daḥı ataya anaya eylük eylemek *ya'nī eylük eyleḡ* daḥı ḥıṣımlık issine daḥı yetimlere daḥı miskīnlere daḥı ḫonṣıya... [36a/1]
- her kim işleye *yavuzluk* cezā virinile anuḡla daḥı bulmaya aḡa Taḥrīdan ayruḡ dost ne daḥı arḡa virici [41b/5]
- *ya'nī niḫesi bir niḫesine benzemeyedi* çok daḥı ḫaḫan geldi anlara bir iş *ya'nī bir ḫaber emīnlikden* yā ḫorḫudan [38b/10]

{-sI} İyelik Üçüncü Kişi Eki

Metnimizde ek her zaman {-sI} şeklindedir.

- depeleye mü'mini *kaşd eyleyiciken ya'nī helāl körüp* anuñ *cezāsı* tamudur ebed *çalıcıyken* anuñ içinde dañı *kağıdı* [39b/7]
- aķar altından ırmaklar ebed *çalıcılarken* anuñ içinde hemīşe Tañrı *va'desi* haķ iken dañı kimdür gerçeğirek Tañrıdan [41b/4]

{-sIz} Fiil Çekiminde İkinci Çoğul Kişi Eki

Metinde {-sIz} şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

- dañı eger *korķasız* kim *'adl eyleyemeyesiz* yetimlere çiftlenüñ anı kim helāl oldı size *'avratlardan* ikin ikin dañı üçin üçin [33a/5]
- *diler misiz* toğru *yol gösteresiz* aña kim azdurdı Tañrı *ya'nī bir niçeñüz münāfıķlardur dırsiz* [39a/5]

2. Eserde Öne Çıkan Hususiyetler

1. Türkçede sıfatlar adlardan önce gelir fakat incelenen metinde sıfatların hem isimlerden sonra hem de cümle sonlarına geldiği görülmektedir:

- pes şaķınsunlar Tañrıdan dañı eyitsünler *söz toğru* [33b/5-6]
- yā karınca dañı eger ola eylük artura anı dañı vire *katından müzd ulu* [36a/8]

2. Zarf-fiil {-iken} eki metinde bugün yazıldığı gibi {-iken} şeklinde kullanılmıştır.

- *īmān* getürdiler aña kim indürdük gerçek *dutuciiken* anı kim sizünledür andan ilerü yoyavuz yüzleri [36b/7]
- depeleye mü'mini *kaşd eyleyiciken ya'nī helāl körüp* anuñ *cezāsı* tamudur ebed *çalıcıyken* anuñ içinde dañı *kağıdı* [39b/7]

3. Bazı kelimelerin yazımında Eski Anadolu Türkçesinin erken dönemlerinde yazılan eserlerde gördüğümüz gibi ikilikler bulunmaktadır.

- pes kaçan kim viresiz anlara mällarını *tanuķ tutuñ* anlaruñ üzere dañı yiter [33b/1]

bayıķ ol oldı zışt iş dañı *düşmen dutmaķ* dañı ni yavuzdur [34b/9]

4. “ki” aitlik eki ünlü uyumuna baēlı olarak “ki” biçiminde kullanıldığı gibi ünsüz uyumuna baēlı olarak da kullanılmaktadır. Bazı örneklerde ise büyük ünlü uyumuna aykırı biçimde olduğu görülmektedir:

- eger imān getürelerdi Tañrıya dañı **şonrağı** güne dañı nafağa vireleridi [36a/7]
- *ya 'nī eksilmeye müzdleri iki barmaq sürüp fetil gibi olan harik kadarı yā hurmā çekürdegi yaruğı **arasındağı** çöp kadarı* [36b/14]
- pes andan vormeyeler âdemlere hurma **çekürdeğindeğı** çukurçak belki hased eylerler [37a/2]

5. Eski Anadolu Türkçesinde bir kelimedede {-g} ünsüzünün düşmesi sonucu yuvarlaklaşma yaşanırken bu durumun yaşanmadığı örnekler de mevcuttur. Metnimizde buna *katıg* ~ *katı* kelimesi örnek olarak gösterilebilir.

- pes çalış Tañrı yolında buyrunulmayasın **katı** iş illā gendüzünge dañı kındur [38b/12]

6. Fiil çekiminde dönüşlülük ekinin üzerine edilgenlik ekinin getirildiği çok sayıda örnek bulunmaktadır.

- dañı ne kim yirdedür dañı bayık ısmarladuğ anlara kim **virinildiler** Kitāb sizlerden ilerü [42a/6]
- bayık anlar imān getürdiler aña kim **indürinildi** saña dañı aña kim **indürinildi** senden ilerü dilerler [37a/12]

7. Tercümede alıntı kelimelerin oranı oldukça düşüktür.

- bayık eylük eyledi Tañrı benim üzerüme ol vaqt kim olmadum anlaruñla **hāzır** dañı eger ire size eylük Tañrıdan *ya 'nī selāmet* eyide **tamām** olmadı gibi sizün arañuzda dañı anuñ arasında dostlık iy kāşki ben olmışmısam anlaruñla **zafer** buldum **zafer** bulmak ulu [38a/3-4]

8. Metinde “yani” kelimesi ile tefsir usulü izahlar yapıldığı görülmektedir.

- 'İsī Meryem oğlu Tañrı yalavacı dañı sözi *ya 'nī ol didi oldı* bırağdı anı Meryeme dañı cāndur *ya 'nī yaratılmışdur* andan *ya 'nī anuñ katından anınçün anuñ katından didi kim 'izzet ola* [44b/2]
- yin anı siñiciyken *ya 'nī nefsleri hoşluğıla size nesne virürler ise* dañı virmeñ beynisizlere *ya 'nī güzāf harc eyleyenlere* māllaruñuzı ol kim kıldı Tañrı size durmak *ya 'nī dirlik* dañı rüzī virün anlara anuñ içinde dañı tönaduñ anları dañı eyidün anlara söz eyü *ya 'nī va 'de virün* [33a/8-9]

9. Türkçe cümle yapısı Arapça cümle yapısına uydurulduğu için cümleler devrik cümle durumundadır.

- pes andan virmeyeler âdemlere hurma çekürdeğinde çukurçak belki hased eylerler âdemlere anuñ üzere kim virdi anlara Tañrı eylüğinden ya 'nī peygamberlik dañı İslām dīni [37a/2-3]

Eserin Anadolu Sahasında Yapılan Diğer Tercümeler ile İlgisi

Anadolu sahasında yapılan Kur'an tercümelerinin aynı sahada yapılan diğer tercümeler ile az ya da çok benzerlikleri bulunmaktadır. İnan, bu sahadaki tercümelerin Moğol istilasından sonra Anadolu'ya getirilen tek ortak metne dayalı olarak yapıldığını belirtir (1961, s. 20). Kur'an tercümelerinin birbirleriyle ilgisi konusunda fikir ileri sürebilmek için yeterli çalışmaların ortaya konulmadığını ileri süren Topaloğlu, tercümelerin ilk bakışta benzer gibi görüldüğünü ve zaten bunların tamamının aynı metnin tercümesi olduğunu ifade eder. Bu noktada bilimsel bir neticeye varılabilmesi için bağımsız çalışmaların artırılmasını, özellikle tercüme hatalarından ötürü yapılacak karşılaştırmalar neticesinde tatmin edici sonuçların elde edileceğini öne sürmektedir (1976, s. 4-5). Şimşek ise, nüshaların birbiri ile ilgisi noktasında birkaç ayetin karşılaştırılması ile karara varılmaması gerektiğini, bir tercümenin başka bir tercüme ile benzerliğinin doğal olduğunu ve bu tercümelerin kaynağının tek olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Kur'an her ne kadar hacimli bir eser olsa dahi ayetlerin pek çoğunun tekrarlardan oluştuğunu, bu sebeple saha farkı gözetilmeksizin bütün tercümelerin kendi sahasındaki tercümeler ile az veya çok benzer olduğunu açıklamaktadır (2019, s. 55-56).

Aşağıdaki Anadolu sahasına ait müstakil nüshaların karşılaştırılmasına dair sonuçlar, nüshalar arasındaki benzerliklerin net olarak görülmesini sağlamaktadır. Kur'an tercümelerindeki bu benzerliklerin fazla olması, yukarıda belirtildiği gibi kaynak metnin tek olmasından ileri gelmektedir.

	Sebe Suresi / 1
Bursa Nüshası	“şükr ol Tañrıya ki anuñ halkı mülkidür gökler ehli ve yerler ehli dañı şükür aña sâbitdür âhîretde dañı dañı ol hâkimdür her nesneyi bilicidür”
Manisa Nüshası	“şükr Tañrı ta'âlāya sâbitdür dünyāda kemāl-i kudret-içün ol Tañrı ta'ālānuñ halkı milkidür gök ehli dañı yir ehli dañı şükr Tañrı ta'âlāya sâbitdür âhîretde kemāl-i kudret-içün tamām ni'met-içün ol Tañrı ta'ālā hâkimdür muhkem eyledise âhîret emrini gâyetde bilicidür her

	nesnenüñ bātınını”
British Library Nüshası	“şükr Tañrıyadur ol kim anuñdur ne kim göklerde bar ve ne kim yirde bar ve şükr añañdur ol dünyāda kim ol hākīm ve bilür durur”
TİEM Nüshası 40	“ögmek Tañrınuñdur ol kim anuñdur ol kim göklerdeñdur dañı ol kim yirdeñdur dañı anuñdur ögmek āñiretde dañı Oldur dürüst işlü bilici”
	Hac Suresi / 1
Bursa Nüshası	“İy ādem oğlanları sizi yaradan Allāh’dan şaķınıñuz taħķīķ kıyāmet deprenmesi ulu nesnedür”
Manisa Nüshası	“Yā gişiler Tañrı ta’ālādan kōrķuñuz ki sizi yaratdı taħķīķ kıyāmet güninüñ zelzelesi deprenmesi ulu ‘azīm nesnedür”
British Library Nüshası	“İy hālāyīķ kōrķuñ Çalabuñuzdan kim deprenmekligi kıyāmet güninüñ nesene ulu durur”
TİEM Nüshası 40	“İy ādemīler kōrķuñ Çalabuñuzdan bayīķ kıyāmet zelzelesi ulu nesenedür”
	Enbiya Suresi / 1
Bursa Nüshası	“yakın oldu ādemīlere hīsābları anlar ġāfillerdür haķdan yüz kaytarurlar”
Manisa Nüshası	“yakın oldu gişilere hīsābı anlar ġāfillerdür ġaflet içinde hīsābdan i’rāz iderler fīkr eylemezler”
British Library Nüshası	“yakın geldi ādemīlere kıyāmet günü bunlar ġafletdedür yüz döndürmişlerdür”
TİEM Nüshası 40	“yakın oldu ādemīlerün hīsābları dañı anlar ġāfillik içinde yüz döndüricilerdür”
	Nūr Suresi / 1

Bursa Nüshası	“bu süredür ki indürdük anı ve hükümlerini bildürdük ve anuñ içinde bellü âyetler indürdük ol kim öğütlene siz”
Manisa Nüshası	“bu bir süredür indürdük saña vahy eyledük farz eyledük hükmler katı indürdük anda âyetleri beyân eyleyici vâzıh ola kim siz fikr eyleyesiz zıkr eyleyesiz mehârim terk eyleyesiz”
British Library Nüshası	“süret durur kim viribidük anı ve vâcib kılduk anı ve aşığa birbidük anda hüccetler belgölü kim meger siz dutasız”
TİEM Nüshası 40	“süredür indürdük anı dağı farîza eyledük anı dağı indürdük anuñ içine âyetler bellüler ol kim siz yâd kılasız”

Tablo 1. Anadolu Sahası Birebir Kopya Olmayan Kur'an Tercümelerinin Karşılaştırılması

Aşağıda metin yayınları gerçekleştirilen Kur'an tercümelerine ait karşılaştırmalar bulunmaktadır. Buradaki tercümeleler arasındaki farkların oldukça az olduğu görülmektedir.

	En 'âm Suresi / 1
Sivas	“ögmeklik Tañrınuñdur ol kim yarattı gökleri dağı yiri dağı eyledi qarajulıqları dağı aydınlığı andan anlar kim kâfir oldılar çalabılarına berâber eylerler”
Kayseri	“şükür ol Tañrıya ki yarattı gökleri ve yerleri dağı dağı yarattı qarajulıqları aydınlığı dağı andan şonra kâfir olanlar Tañrıya şirk getürürler”
Topkapı K. 252	“ögmek Tañrınuñdur oldur kim yarattı gökleri dağı yiri dağı kıldı qarajuluğı dağı aydınlığı andan anlar kim kâfir oldılar çalabılarına berâber eylediler”
TİEM Nüshası 40	“ögmeklik Tañrınuñdur ol kim yarattı gökleri dağı yiri dağı eyledi qarajulıqları dağı aydınlığı andan kim kâfir oldılar Çalabılarına berâber eylerler”

	A'raf Suresi / 2
Sivas	“kitâbdur indürinildi sana pes olmasun göksün içinde tarlık andan tâ korkudasın anuñıla daķı aņdurmaķdur mü'minlere”
Kayseri	“bu Qur'ân kitâbdur indürildi saņa pes olmasun yüregünde tarlık andan korkutmağ için anuñıla daķı öğüt olmağ için mü'minlere”
Topkapı K. 252	“indürünüldi ey hazâ el-kitâb saņa pes olmasun gögsün içinde tarlık andan korkuda seni anuñıla daķı aņdurmaķ mü'minlere”
TİEM 40 Nüshası	“Kitâbdur indürinildi sana pes olmasun gögsün içinde tarlık andan tâ korkıdasan anuñıla daķı aņdurmaķdur mü'minlere”

Tablo 2: Metin Yayınları Gerçekleştirilen Kur'an Tercümeleri

Üzerinde çalıştığımız Avusturya Millî Kütüphanesi'ndeki Kur'an tercümesi, Muhammed bin Hamza tarafından yapılan tercüme (TİEM 40) ile aynı koldan (aile) bir nüshadır. Avusturya Millî Kütüphanesi'ndeki nüsha ile TİEM 40 nüshasındaki birkaç sure ve ayeti karşılaştırmak faydalı olacaktır.

	Kasas Suresi / 5
Avusturya Millî Kütüphane Nüshası	“daķı dilerdük kim minnet eyler anlaruñ üzere kim ĥor dutdılar yirde daķı eyleyevüz anları imâmlar daķı eyleyevüz anları mîrâş alıcılar”
TİEM 40 Nüshası	“daķı dilerdük kim minnet eyleyevüz anlaruñ üzere kim ĥor dutınıldılar yirde daķı eyleyevüz anları imâmlar <i>ya'nî uymağa yarar gîşiler</i> daķı eyleyevüz anları mîrâş alıcılar <i>ya'nî kıbtîler milkin</i> ”
	Duhân Suresi / 2-6
Avusturya Millî Kütüphane	“ ĥilim Muhammed daķı bellü eyleyici kitâb ĥaķķıçün bayıķ biz indürdük anı mübârek gice <i>ya'nî ĥadr gicesi</i>

Nüshası	bayık biz olduk korkuducılar ol gice içinde ayrınılur her iş hüküm olunmuş buyurmak katumuzdan bayık biz olduk viribiciler rahmet Çalabuñdan bayık ol işidicidür bilici”
TİEM 40 Nüshası	“bellü eyleyici kitāb hakkı için bayık biz indürdük anı mübarek gice içinde <i>ya'nī kadr gicesi yā berāt gicesi</i> bayık biz olduk korkıdıcılar ol gice içinde ayrınılur <i>ya'nī beyān eylenilür</i> her iş hüküm olunmuş <i>ya'nī bir yıldan bir yıla degin -yā muhkem olmuş-</i> buyurmağ-ıla katumuzdan bayık biz olduk viribiyiciler rahmet-içün Çalabuñdan bayık Ol işidicidür bilici”
	Tûr Suresi / 1-5
Avusturya Millî Kütüphane Nüshası	“tağ hakkı için <i>ya'nī Mūsī tağı</i> dağı kitāb hakkı için yazılmış deride açılmış dağı ma'mūr olunmuş ev hakkı için dağı örtü hakkı için götürülmüş <i>ya'nī gök</i> dağı deniz hakkı için tolmış <i>ya'nī Bahru'l-hayvān</i> ”
TİEM 40 Nüshası	“tağ hakkı için <i>ya'nī Mūsā tağı</i> dağı kitāb hakkı için yazılmış <i>ya'nī Tevrit yā Kur'an yā yazuk müzd bitisi</i> deride açılmış dağı imāret olunmuş ev hakkı-y-ıçun <i>ya'nī gökdegi ev yā Kā'be</i> dağı örtü hakkı-y-ıçun götrülmüş <i>ya'nī gök</i> dağı deniz hakkı-y-ıçun tolmış <i>ya'nī Bahru'l-hayvān arş altında -yā yanmış- ya'nī od olmuş</i> ”

Tablo 3: Avusturya Millî Kütüphanesi Nüshası ile TİEM 40 Nüshasının Karşılaştırılması

İki nüsha arasında benzerlikler olduğu gibi birtakım farklılıklar da söz konusudur. TİEM 40 nüshasında ayetler çoğu yerde tefsir usulünde olduğu gibi “ya'nī” ifadesiyle açıklanmıştır. Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bu durum TİEM 40'a göre daha azdır veyahut bazı yerlerde hiç açıklama verilmemektedir. Bununla ilgili karşılaştırmalar aşağıdadır:

	Vâkı'a Suresi 1-6
Avusturya Millî Kütüphane Nüshası	“kaçan ola kıyāmet olıcı yokdur olmağında yalancı aldurucudur yüceldürücüdür kaçan depredile yer deprenmek dağı uvanla tağlar uvatmak pes ola zerre

		tağılmış”
TİEM	40	“kaçan ola olıcı <i>ya 'nī kıyāmet</i> yokdur olmağında anuñ yalancı <i>ya 'nī olduğında hīç yalancı yā yalan dutıcı kalası degül</i> indüricidür <i>ya 'nī kıyāmet bir nice kavmı</i> yüceldicidür <i>ya 'nī bir nice kavmı</i> kaçan depredile yir depretmek dağı uvanıla tağlar uvanmak pes ola zerre tağılmış”
		Kalem Suresi 1 - 2
Avusturya Millî Kütüphane Nüshası		“balık haqqıçün <i>ya 'nī yiri götüren</i> dağı kalem haqqıçün <i>ya 'nī levhı yazar</i> dağı kim yazar anuñ haqqıçün degülsin sen Çalabuñ ni'meti ile delü”
TİEM Nüshası	40	“balık haqqı-y-ıçun <i>ya 'nī yiri götüren -yā divit</i> haqqı-y-ıçun dağı kalem haqqı-y-ıçun <i>ya 'nī levhı yazan</i> dağı anuñ haqqı-y-ıçun kim yazarlar <i>ya 'nī ferışteler</i> degülsin Çalabuñ ni'meti-y-ile <i>ya 'nī imān dağı peygamberlik</i> delü”

Tablo 4: Avusturya Millî Kütüphanesi Nüshası ile TİEM 40 Nüshaları Arasındaki Farklılıklar

Eserin Söz Varlığından Örnekler

Türkçenin söz varlığı, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar uzanan süreçte dinamik, zengin ve değişken bir yapı içerisinde. Böyle olmasının temel sebepleri olarak; din değişiklikleri, göçebe yaşamın vermiş olduğu coğrafi değişiklikler ve buna bağlı olarak kültürel temaslar, modernleşme ve küreselleşme gibi faktörler sayılabilir.

Türk dilinin en eski yazılı belgeleri olan Köktürk Yazıtları'nda Türkçe sözcükler dikkat çekerken Uygurlar döneminde Maniheizm, Budizm gibi inanç sistemleri ve Hristiyanlık gibi dinlere mensup olma durumu ve o dönemde yapılan çeşitli çeviri faaliyetleri ile farklı terimler ile karşılaşmıştır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte ise Arapça ve Farsçadan birçok dinî, ilmî ve edebî unsurlar Türk diline aktarılmıştır. Bu dönemden itibaren ilk Kur'an tercümeleri yapılmaya başlanmış, Anadolu sahasında da bu faaliyetler devam ettirilmiştir. Kur'an tercümeleri, Türk dilinin tarihsel gelişiminin takibi ve söz varlığının tespiti açısından önemli eserlerdir. Bu eserlere bakıldığında Türkçe söz varlığı açısından oldukça ehemmiyetli

oldukları görülmektedir. Üzerinde çalışmış olduğumuz Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan Kur'an tercümesi söz varlığı açısından değerlendirildiğinde aşağıda verilen kelimeler ve daha birçoğu açısından dikkat çekicidir.

kelime	anlam	varak/satır
armağ	“yorgunluk”	199b/2
aya karşı-	“el çırpma”	77b/6
bay	“zengin”	33a/11
bilicirek	“en iyi bilen”	35a/7
biyerlenil-	“kabul edilmek”	84a/11
Çalab	“İlah”	38a/13
degşür-	“değiştirmek”	33a/4
derşirici	“toplayıcı”	160a/12
dirnek	“topluluk”	166a/1
egirt-	“kuşatmak”	30b/3
eñek	“çene”	130a/3
giñ	“geniş”	264v/6
esrük	“sarhoş”	36a/11
eyregirek	“daha çok”	34a/4
geñ	“istek, arzu”	84a/13
göçeklen-	“böbürlenmek”	268a/10
gönen-	“faydalanmak”	38a/13

göz dutıcı	“bekleyen”	143a/10-11
ırıl-	“yok olmak, kaybolmak”	37a/8
iley	“ön, ön taraf”	267b/13
irmek	“olgunlaşma”	59b/8
kağı-	“öfkelenmek”	84b/4
kıgırdıcı	“tellâl, münadi”	66b/1
kındur-	“teşvik etmek”	79v/6
kırğıl	“kırk yaşına yaklaşmış olan kimse”	24b/2
kızıl edim	“kırmızı deri, kırmızı saytiyan”	245b/9
odı otur-	“ateşi hafiflemek”	129b/2
od yaluğı	“ateş kuru”	170a/1
onart-	“barıştırmak”	35b/13
ökünç almak issi	“öç alan, cezalandaran (Tanrı)”	52a/9
önici	“inat eden kimse”	267a/2
sağış	“sayı, miktar”	90a/4
şağrak	“kadeh”	203b/10
şayru	“hasta”	205b/6
sekpen-	“bağışlamak, azarlamak”	125b/13
siñici	“hazmedilmesi kolay”	33a/8

söyken-	“yaslanmak, dayanmak”	104b/6
suvar-	“sulamak”	5b/13
Taḡrı	“İlah”	33a/2
ṭayıncaḡ	“kaygan (yer)”	132a/13
uçmaḡ	“cennet”	34a/6
uvaḡ	“ufak”	210b/3
ülü	“pay, hisse”	33b/7
üyir-	“tercih etmek, üstün tutmak”	271b/9
yalavaḡ	“elçi, peygamber”	36a/10
yaḡsula-	“alay etmek”	237b/10
yar	“uçurum”	88a/8
yavuz	kötü	34b/1
yıḡıcı	“önleyen, engel olan”	241a/11
yiylt-	“aldatmak, yanıltmak”	78b/9
yoy-	“silip belirsiz hâle getirmek”	36b/7

Tablo 5: Avusturya Millî Kütüphanesi Nüshasının Söz Varlığından Örnekler

Örnek Metin

Sûretü'n-Nisâ

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

[33a]

1. İy âdemler korkuñ Çalabuñuzdan ol kim yaratdı sizi bir nefsdan ⁽²⁾ *ya 'nī Ādem a.s* dañı yaratdı andan 'avratını tağıtdı ol ikiden erenler çok dañı 'avratlar şaķınuñ Tañrıdan ol kim ⁽³⁾ dileşür siz anuñıla dañı hışımları bayık Tañrı üzerüñüze şaķlayıcı
2. dañı virüñ yetimlere malların ⁽⁴⁾ dañı degşürmeñ arusuñı aruya dañı yimeñ malların mallarunuñıla bayık ol oldu ⁽⁵⁾ yazuk ulu
3. dañı eger korkasız kim 'adl eyleyemeyesiz yetimlere çiftlenüñ anı kim helâl oldu size ⁽⁶⁾ 'avratlardan ikin ikin dañı üçin üçin dañı dördin dördin pes eger korkasız 'adl eyleyemeyesiz bir yā ol kim mālīk oldu ⁽⁷⁾ sağ ellerüñüz şol *ya 'nī bir qaravaş yakınrağdur* kim zulm eyleyemeyesiz
4. dañı virüñ 'avratlara kâbinlerin bahşış pes eger hoş olalar size ⁽⁸⁾ nesneden ol kâbinden nefsdan yaña *ya 'nī nefsleri hoşluğıla size nesne virürler ise* yin anı siñiciyken
5. dañı virmeñ beynisizlere *ya 'nī güzāf harc eyleyenlere* mallarunuñı ol kim ⁽⁹⁾ kıldı Tañrı size durmak *ya 'nī dirlik* dañı rüzī virüñ anlara anuñ içinde dañı tonaduñ anları dañı eyidüñ anlara söz eyü *ya 'nī va 'de virüñ*
6. ⁽¹⁰⁾ dañı şınañ yetimleri tā kaçan kim ireler çiftlenmege pes eger göresiz anlardan toğru yol tutmak virüñ ⁽¹¹⁾ anlara *ya 'nī resīdelik* malların dañı yimeñ anı iy vaşşılar *ya 'nī haksuz güzāfıdan ötürü* dañı öñürtmekden ötürü *ya 'nī evvelkıları ne öñürdüp yimeñ* kim olalar dañı kim oldu bay şaķınsun **[33b]** dañı her kim oldu yohsul yisün şerī'atda bulunur nesne ile pes kaçan kim viresiz anlara mallarını tanuk tutuñ anlaruñ üzere ⁽²⁾ dañı yiter Tañrı hesāb eyleyici
7. erenlerüñdür ülü andan kim kodı ata ana dañı yakınrağ hışımlar dañı 'avratlaruñdur ülü ⁽³⁾ andan kim kodı ata ana dañı yakınrağ hışımlar andan kim az oldu andan yā çok ülü farz olınmış
8. dañı kaçan kim hāzır ola ⁽⁴⁾ üleşmege hışımlık işleri *ya 'nī mīrās degmez gişiler* dañı yetimlere dañı miskīnlere rüzī virüñ *ya 'nī akçe altun üleşdürüñ* andan dañı eyidüñ anlara söz eyü *ya 'nī kul qaravaş yir üleşürken*
9. ⁽⁵⁾ dañı korksun anlar kim eger koyalarıdı ardından anlaruñ döl *ya 'nī oğul kız za'ifler* *ya 'nī uşaklar* korkalarıdı anlaruñ üzere pes şaķınsunlar Tañrıdan dañı eyitsünler ⁽⁶⁾ söz toğru
10. bayık anlar kim yirler yetimler malların haksuz bayık yirler karnı içinde ⁽⁷⁾ od dañı göyüneler tamu odına
11. ışmarlar size Tañrı oğlanlaruñuz haķķında irkeğündür iki dişi ülüsi gibi ⁽⁸⁾ dañı eger olalar 'avratlar yukaru ikiden anlaruñdur iki ülüsi anuñ kim kodı dañı eger ola bir anuñdur yaru ⁽⁹⁾ dañı atasınuñ anasınuñ her birisinüñ ol

ikiden altıda birdür andan kim kodı eger ola anuñ oğlu kıızı pes eger olmaya ⁽¹⁰⁾ anuñ oğlu kıızı dañı mîrâsın ala anuñ atası anası anasınuñ üçde birdür *ya'nî atanuñdur* pes ger ola anuñ qarındaşları anasınuñdur altıda bir ⁽¹¹⁾ vaşiyyetden sonra vaşiyyet ol yâ borçdan atalaruñuz dañı er oğlanlaruñuz bilmezler kañgısı anlaruñ yañınrañdur ⁽¹²⁾ size aşşı eylemekdin yaña farîza Tañrıdan bayıķ Tañrı oldı bilici dürüst işlü

12. dañı sizüñdür yarusı anuñ kim kodı ⁽¹³⁾ 'avratlaruñuz eger olmazsa anlaruñ oğlu kıızı pes eger ola anlaruñ veled sizüñdür dörtde bir andankim kodılar [34a] vaşiyyetten sonra vaşiyyet eyler anı yâ borçdan dañı anlaruñdur *ya'nî 'avratlaruñ* dörtde bir andan kim koduñuz eger olmaya sizüñ oğul kıız ⁽²⁾ pes eger ola sizüñ oğul kıız anlaruñdur sekizde bir andan kim koduñuz vaşiyyetden sonra vaşiyyet eyler anı yâ borçdan dañı eger ⁽³⁾ ola er dañı oğlu kıızı olmaya mîrâş alınıla andan ol kim atası olmaya yâ 'avrat dañı anuñdur er kardaş yâ kıız kardaş her dañı birinüñdür ol ikiden altıda birdür ⁽⁴⁾ dañı eger olalar eyregirek şundan *ya'nî birden* anlardur ortaklardur üçde bir içinde vaşiyyetden sonra vaşiyyet olına ol yâ borçdan ⁽⁵⁾ ziyân eyleyici degül iken *ya'nî şülüş mālından ayrık vaşiyyet eylemeye dañı yok borca ikrâr eylemeye yâ mîrâş alıcılara ziyân olmaya* ısmarlamañdur Tañrıdan dañı Tañrı bilicidir ivici degül

13. şol Tañrı hadlarıdur dañı her kim boyun vire ⁽⁶⁾ Tañrıya dañı yalavacına givir ol uçmaqlara kim akar altından ırmaqlar ebed kalıcılarken anlaruñ içinde dañı şol ⁽⁷⁾ zafer bulmañdur ulu

14. dañı her kim 'aşî ola Tañrıya dañı yalavacına dañı gece hadlarından givire anı oda ⁽⁸⁾ ebed kalıcılarken anuñ içinde dañı anuñdur 'azâb hor eyleyici

15. dañı anlar kim işleyeler zışt işi *ya'nî zinâ* 'avratlarundan ⁽⁹⁾ pes tanuķ tutuñ anlaruñ üzerine dört sizden *ya'nî müsülmānlardan* pes eger tanuķlıķ vireler yıgün anları evler içinde ⁽¹⁰⁾ tā cānların ala ölüm *ya'nî Tañrı had buyura* yâ kıla Tañrı anlara yol *ya'nî âyet* had buyrulmadın indi andan mensüh oldı had âyetlerle

16. dañı ol iki *ya'nî er 'avrat* işleyeler anı sizden ⁽¹¹⁾ incidüñ ol ikiyi pes eger tevbe eyleyeler dañı eyü işleyeler yüz döndürüñ ol ikiden bayıķ Tañrı oldı tevbe virici rahmet kılıcı

17. ⁽¹²⁾ tevbe yokdur Tañrı üzere illâ anlar kim işlerler yavuz iş bilmezligile *ya'nî yavuz iş bilmezlikdür yâ dünyâ lezzetin ihtiyâr eylemek* andan tevbe kılurlar yañından *ya'nî ölüm şayruluğı irmedin yâ Melekü'l-mevt görmedin* ⁽¹³⁾ pes şunlar tevbe vire Tañrı anlara dañı oldı Tañrı bilici dürüst işlü

18. daḥı yokdur tevbe anlara kim [34b] işlerler yavuz işler ya 'nī kāfirliği tā kaçan hāzır oldı birisine anlaruñ ölüm eyitdi bayık ben tevbe eyledüm şimdi daḥı anlaruñ kim ⁽²⁾ ölürler anlar kāfirlerken şunlar yaraqladuk anlara 'azāb ağrıcı

19. iy anlar kim ⁽³⁾ imān getürdiler helāl olmaz size kim mīrās alasız 'avratlar gücile ya 'nī cāhilliyet zamānında ata 'avratın ata öliceğ gerekise gerekimese gendü alurdu yā kime gerekse çiftlendürürdi daḥı yavuz dirilmeñ anlaruñla tā iltesiz ya 'nī şatun ala gendüzini bir nice kâbiniyle ⁽⁴⁾ bir nicesi anuñ kim varduñuz anlara illā kim getüreler zışt iş ya 'nī zinā ya 'avrat kaçduğı bellü eyleyici daḥı dirlik anlaruñla eylügile ⁽⁵⁾ pes eger düşvār görerseñüz anları ola kim düşvār göresiz nesneyi daḥı kıla Tañrı anuñ içinde ḥayr çok

20. ⁽⁶⁾ daḥı eger dileyesiz 'avrat degşürmegin bir 'avrat yerine ol hâlde kim daḥı virdüñüz birisine anlaruñ çok māl ⁽⁷⁾ daḥı almañ andan nesne alur mısız anı zulmıla daḥı yazuğıla bellü

21. daḥı nite ⁽⁸⁾ alasız anı ol hâlde kim bayık siz bir niçeñüz bir niçeñüze 'avratlar daḥı dutdılar ol 'avratlar sizden 'ahd katı ya 'nī ol kim Tañrı buyurdu

22. ⁽⁹⁾ daḥı çiftlenmeñ anı kim çiftlendi atalaruñuz 'avratlardan illā ol kim geçdi ya 'nī 'afv bayık ol oldı zışt iş daḥı düşmen dutmak ⁽¹⁰⁾ daḥı ni yavuzdur yoldın yaña

23. ḥarām olındı size analaruñuz daḥı kızlaruñuz daḥı kız karındaşlaruñuz kız karındaşlaruñuz daḥı atañuz ⁽¹¹⁾ daḥı anañuz kız karındaşları daḥı er karındaş kızları daḥı kız karındaş kızları daḥı analaruñuz anlar kim emzürdiler sizi daḥı kız karındaşlaruñuz ⁽¹²⁾ süd emzürmekden daḥı 'avratlaruñuz anaları daḥı ögey kızlaruñuz anlar kim kıylaruñuzdadur ya 'nī evlerüñüzdedür 'avratlaruñuzdan anlar kim ⁽¹³⁾ duḥül eyledüñüz anlara pes eger olmayasız duḥül eyledüñüz anlara yazuk yokdur üzereñize daḥı oğlanlaruñuz [35a] 'avratları anlar kim billerüñüzdeñdür daḥı kim cem' eyleyesiz iki kız karındaş ortasında lîkin ol kim geçdi ya 'nī 'afv oldı bayık Tañrı ⁽²⁾ oldı yarlıgayıcı rahmet kılıcı

24. daḥı erlü 'avratlar ya 'nī ḥarām olındı 'avratlardan illā ol kim mālîk oldı sağ ellerüñüz Tañrı yazmağı ⁽³⁾ üzerüñüze daḥı helāl olındı size şundan ayruğın kim isteyesiz mällaruñuzıla şakınıcılariken ziyān eyleyiciler ⁽⁴⁾ degülîken pes ol kim gönendüñüz anuñıla virüñ anlara yanudların ya 'nī kâbinlerin fariẓa iken daḥı yazuk yokdur ⁽⁵⁾ üzerüñüze anuñ içinde kim hoşnüdlaşduñuz anuñıla farîẓadan sonra ya 'nī yazuk yokdur kim 'avrat dükeli kâbinin kıya bayık Tañrı oldı bilici dürüst işlü

25. daḥı her kim ⁽⁶⁾ güci yitmeye sizden artuklığı ya 'nī baylığa nikāh eyleye şaklanmışları ya 'nī āzādlar müsülmānları andan kim mālîk oldı ellerüñüz ⁽⁷⁾

karındaşlarıñuzdan müsülmānlardan dañı Tañrı bilicirekdür imānuñuzı bir niçeñüz bir niçeden *ya 'nī imānıla birbirinüzden artuğ degülsiz dükelinüz ādem oğlanısız* pes nikāh eyleş anları anlarıñ kavmı ⁽⁸⁾ destürıla dañı virün yanudların anlara eylügile şakınmışlariken ziyān eyleyici degülken dañı dutıcılar degülken ⁽⁹⁾ dostlar *ya 'nī uğurlayın* pes kaçan kim erlü olınalar eger getüreler zışt iş *ya 'nī zinā* anlarıñ üzeredür yarusı *ya 'nī elli ağaç* anlar kim āzād üzeredür ⁽¹⁰⁾ 'azābdan şol *ya 'nī ferişte çiftlenmek* anundur kim kórkdı yazuğdan *ya 'nī zinādan* sizden dañı kim katlanasız yigrekür size *ya 'nī oğlan kıl olmamak* dañı Tañrı yarlıgayıdır ⁽¹¹⁾ rahmet kılıcı

26. diler Tañrı bellü eyleye size toğru yol gösterir size yolların anlarıñ kim sizden ilerü idi dañı tevbe vire ⁽¹²⁾ size dañı Tañrı bilicidir dürüst işlü

27. dañı Tañrı diler kim tevbe vire size dañı diler anlar kim uyarlar *ya 'nī zinā eyleyiciler yā bāṭıl din dutanlar* ⁽¹³⁾ arzulara kim egilesiz *ya 'nī hağdan* egilmek ulu

28. diler Tañrı yeyni eyleye sizden dañı yaradıldı ādemī **[35b]** za'if *ya 'nī sabr eylemez arzūlardan*

29. iy anlar kim i'mān getürdiler yimeñ mällarıñuzı arañuzda bāṭılıla *ya 'nī harāmıla illā* ⁽²⁾ kim ola bāzırgānlık hoşnūdluğıla bāzırgānlık helāldür sizden dañı depelemeñ nefsleriñüzi bayık Tañrı oldı size ⁽³⁾ rahmet kılıcı

30. dañı her kim işleye şunu ḥadden geçmek içün dañı zulm iken soñra göyündürevüz anı oda dañı oldı şol Tañrıya ⁽⁴⁾ geñez

31. eger şakınasız ulularından anuñ kim yığlanursız andan 'afv eyleyevüz sizden yavuz işleriñüzi dañı givirevüz sizi ⁽⁵⁾ givirecek yire görklü *ya 'nī uçmağa*

32. dañı arzūlamañ anı kim artuğ eyledi Tañrı anuñıla bir niçeñüzi bir niçe üzere erenleriñdür ülü ⁽⁶⁾ işlediler dañı diley Tañrıñuñ eylüğinden bayık Tañrı oldı her nesneyi bilici

33. dañı her birinüñ ⁽⁷⁾ kılduğ mīrās alıcılar andan kim kodı ata ana dañı yakın hışımlar dañı anlar kim 'ahd bağladı virün anlara ⁽⁸⁾ ülüsini anlarıñ bayık Tañrı oldı her nesne üzere tanuğ -yā ḥāzır-

34. erenler gey durucılar *ya 'nī muşallaṭ olmışlardur* 'avratlar üzere ⁽⁹⁾ andan ötürü kim artuğ eyledi Tañrı bir niçeñüz bir niçe üzere dañı andan ötrüdür kim nafaka eylediler mällarından pes eyü işlü 'avratlar muṭī'ler *ya 'nī erenlerine* ⁽¹⁰⁾ şaklayıcılardur gizlüyi *ya 'nī fercleri yā er mālī gittüğinde* andan ötürüdür kim şakladı Tañrı *ya 'nī anlara kābin vācib eylemekle yā nafaka* dañı anlar kim kórķarsız boyun virmegeni anlarıñ ögütlen anları dañı

ayrılup ^{anlardan (11)} yatacak yerlerde daḥı urup anları pes eger boyun vireler size istemen anlarup üzre yol ya 'nī dögmek bayık Taḥrı oldu ⁽¹²⁾ yüce ulu

35. daḥı eger korkasız tartışmak ol iki arasında viribiḡ miyāncı yā ḥükm eyleyici er kavminden daḥı bir miyāncı ⁽¹³⁾ 'avrat kavminden eger dilerse ol iki oḡartmak yaşıdura Taḥrı ol iki arasında bayık Taḥrı oldu bilici ḥaberlü

36. [36a] daḥı tapup Taḥrıya daḥı ortak eylemen aḡa nesneyi daḥı ataya anaya eylük eylemek ya 'nī eylük eyleḡ daḥı hışımlık issine daḥı yetimlere ⁽²⁾ daḥı miskīnlere daḥı konşıya hışımlık issine daḥı konşıya ırak daḥı yoldaşa daḥı yol erine ⁽³⁾ daḥı aḡa kim mālīk oldu ellerüḡüz bayık Taḥrı sevmez anı kim oldu göçeklenici faḥr eyleyici

37. anlar kim baḥıllık eylerler ⁽⁴⁾ daḥı buyururlar ādemlere baḥıllıḡı daḥı gizlerler anı kim virdi anlara Taḥrı eylüğinden daḥı yaraḡladuḡ kāfirler içün ⁽⁵⁾ 'azāb ḥor eyleyici

38. daḥı anlar kim nafaḡa virürler mālārını ādemiler riyāsı içün inanmazlar Taḥrıya daḥı ⁽⁶⁾ şonraḡı güne daḥı her kim ola şeyṭān aḡa iş ne yavuzdur işdin yaḡa

39. daḥı ne nesnedür anlarup üzere eger imān getürelerdi Taḥrıya ⁽⁷⁾ daḥı şonraḡı güne daḥı nafaḡa vireleridi andan kim rüzī virdi anlara Taḥrı daḥı oldu Taḥrı anları bilici

40. bayık Taḥrı zulm eylemez ⁽⁸⁾ zerre aḡırı yā qarınca daḥı eger ola eylük artura anı daḥı vire ḡatından müzd ulu

41. pes nite ola ⁽⁹⁾ ḡaçan getürevüz her bir ümmetden ṭanuḡ ya 'nī peyḡamberini daḥı getürevüz seni seni anlarup üzere ṭanuḡ

42. ol gün seve anlar kim ⁽¹⁰⁾ kāfir oldılar daḥı 'āṣī oldılar yalavaca kim berāber olına anlaruḡıla yer ya 'nī ṭopraḡ olınalardı daḥı gizlemeyeler Taḥrıdan sözi ya 'nī endāmları söyleye nesne gizlemeyeler

43. iy ⁽¹¹⁾ anlar kim imān getürdiler yaḡın gelmen namāza siz esrükler iken tā bilesiz anı kim eydürsiz ne ^{daḥı (12)} cünübler iken illā yol geḡiciler iken ya 'nī mescid içinde yunasız daḥı eger olasız şayru yā sefer üzerinde yā gele bireḡü sizden ⁽¹³⁾ ayak yerden ya 'nī şu döküp yaḡınlık eyleyesiz 'avratlara pes bulmayasız şu ḡaşd eyleḡ ṭopraḡa aru pes sürün [36b] yüzlerüḡüze daḥı ellerüḡüze bayık Taḥrı oldu 'afv eyleyici yarlıḡayıcı

44. görmedün mi anlar kim virinildiler ülü ⁽²⁾ Kitābdan şatun alurlar azḡunlıḡı daḥı dilerler kim azasız yolu

45. daḥı Taḥrı bilürekdür düşmenleriḡüzi ⁽³⁾ daḥı yitti Taḥrı dost daḥı yitti Taḥrı arḡa virici

46. anlardan kim cühüd oldılar dönderürler sözi ⁽⁴⁾ yirlerinden daḥı eydürler işitdük daḥı 'āṣī olduk daḥı işit işitdüriniliş degül iken daḥı kulaḥ dut ya 'nī rā 'inā demekleri sögmek olur egmek için dillerini ⁽⁵⁾ daḥı barmaḥ urmaḥ için din içinde daḥı bayık anlar eydürlerdi işitdük daḥı boyun virdük daḥı işit daḥı göz dut bize olaydı yigrek ⁽⁶⁾ anlara daḥı maşlaḥatlurak velikin ırak eyledi Taḥrı anların küfrinden ötürü pes inanmazlar illā az

47. iy anlar kim ⁽⁷⁾ virinildiler kitāb imān getürdiler aḡa kim indürdük gerçek dutucı iken anı kim sizünledür andan ilerü yoyavuz yüzleri ya 'nī ṭabanı kibi eyleyevüz ⁽⁸⁾ pes döndürevüz anları arḡaları üzre yā ırak eyleyevüz anları nite kim ırak eyledük şenbe küni islerini daḥı oldu Taḥrı işi işlenmiş

48. ⁽⁹⁾ bayık Taḥrı yarlıḡamaya kim ortak olına ol daḥı yarlıḡaya anı kim şundan ayruḡdur aḡa kim diler daḥı her kim ortak eyleye Taḥrıya bayık yalan bağladı ⁽¹⁰⁾ yazuḡı ulu

49. görmedün mi yā bilmedün mi anlar kim arıdurlar gendüzilerilerini belki Taḥrı arıdur anı kim diler daḥı zulm olunmayalar ya 'nī eksilmeye müzdleri ⁽¹¹⁾ iki barmaḥ sürüp fetil gibi olan ḡarik ḡadarı yā ḡurmā çekürdeḡi yaruḡı arasındāḡı çöp ḡadarı

50. baḡ niye yalan bağlarlar Taḥrı üzre yalanı daḥı ṭapdur ol yazuḡ bellü

51. bilmedün mi anlar kim ⁽¹²⁾ virinildiler ülü Kitābdan inanurlar puta yā cāzūya daḥı şeyṭāna yā put ḡullıḡcısına daḥı eydürler anlara kim ⁽¹³⁾ kāfir oldılar şunlar ya 'nī Ebū Sufyān yārānlarıla toḡru yol dutıcıdur anlardan imān getürdiler yoldın yaḡa

52. şunlar anlardur kim ırak eyledi anları Taḥrı daḥı her kime [37a] la'net eyleye Taḥrı hergiz bulmayasın aḡa arḡa virici

53. belki anların mıdur ülü pādşāhlıḡdan pes andan virmeyeler ādemlere ⁽²⁾ ḡurma çekürdeḡindeḡi çukurḡaḡ

54. belki ḡased eylerler ādemlere anuḡ üzere kim virdi anlara Taḥrı eylūḡinden ya 'nī peyḡamberlıḡ daḥı İslām dīni pes bayık virdük İbrāḡim ḡavmine ⁽³⁾ Kitābı daḥı ḡikmeti ya 'nī Dāvūd daḥı Süleymān daḥı Yūsuf daḥı virdük anlara pādşāhlıḡ ya 'nī peyḡamberlıḡ ulu

55. pes bir niçesi anların oldu kim imān getürdi daḥı niçesine anların oldu kim yüz döndürdi ⁽⁴⁾ andan daḥı ṭap oldu ṭamu yandırınılmış

56. bayık anlar kim kāfir oldılar āyetlerümüze şonra göyündürürüz oda niçe kim ⁽⁵⁾ bişe derileri anların deḡşürevüz anlara deriler andan ayruḡ tā ṭadalar 'azābı bayık Taḥrı oldu ⁽⁶⁾ beḡdeşsiz dürüst işlü

57. daḥı anlar kim imān getürdiler daḥı işlediler eyü işler givirevüz anları uçmaḳlara ⁽⁷⁾ aḳar altından ırmaḳlar ebed ḳalıcılarken anuḡ içinde anlaruḡdur anuḡ içinde 'avratlar gey arınmıḡlar daḥı givirevüz anları ⁽⁸⁾ gölgeye ırılmaz gölgeye

58. bayıḳ Taḡrı buyurur size kim ödeyesiz emānetleri ehline *ya'nī islerine* daḥı ḳaçan kim hükm eyleyesiz ādemler ⁽⁹⁾ arasında hükm eyleyesiz 'adlıla bayıḳ Taḡrı ne eyü nesne ögütler sizi anuḡıla bayıḳ Taḡrı oldu işidici görici

59. ⁽¹⁰⁾ iy anlar kim imān getürdiler boyun virüḡ Taḡrıya daḥı boyun virüḡ yalavacına daḥı iş islerine sizden *ya'nī 'ālimler pādşāhlar* pes eger ⁽¹¹⁾ tartışasız nesne içinde döndürüḡ anı Taḡrıya daḥı yalavcına eger olursaḡız imān getürüḡ Taḡrıya daḥı şonraḡı ⁽¹²⁾ güne şol yigrekdür daḥı dönmekin yaḡa *ya'nī 'ākıbet*

60. görmedüḡmi anları kim şanurlar bayıḳ anlar imān getürdiler aḡa kim indürinildi ⁽¹³⁾ saḡa daḥı aḡa kim indürinildi senden ilerü dilerler buyruk işdeşü varalar şeytāna *ya'nī Ka'b bin Eşref* ol hālde kim bayıḳ buyurdılar **[37b]** kim kāfir olalar aḡa daḥı şeytān diler kim azıda anları azmaḳlıḳ ıraḳ

61. daḥı ol vaḳt kim eyidile anlara ⁽²⁾ gelüḡ andan ki anı kim indürdi Taḡrı daḥı yalavacından yaḡa göreseḡ münāfıḳları yüz döndürürler senden ⁽³⁾ yüz döndürmek

62. pes nitedür ḳaçan kim erişdi anlara muşıbet *ya'nī 'Ömer münāfıḳ depeledüḡi* andan ötürü kim ilerü dutdı *ya'nī işlediler* elleri anlaruḡ andan kildiler saḡa ⁽⁴⁾ ḥilāf eylerler Taḡrıya dilemedük biz illā eylük eylemek daḥı yaḳışıḳ eylemek *{ya'nī} iki ḥaşm arasında*

63. şol anlar kim bilür Taḡrı anı kim ⁽⁵⁾ göḡüller içinde pes yüz döndür anlardan daḥı ögütle anları daḥı eyit anlara gendüzilerinde *ya'nī ḥalvetde* söz *ya'nī senüḡ hükmünden yüz döndürürlerse depelenesilerin bildürgil*

64. daḥı ⁽⁶⁾ viribimedük yalavaḳlarından illā kim bayıḳ virinile Taḡrı dilekile daḥı eger bayıḳ anlar ḳaçan kim ḡulm ideler nefslerine gelelerdi ⁽⁷⁾ pes dileyelerdi Taḡrıdın yarlıḡamaḳ daḥı yarlıḡamaḳ dileyelerdi anlar içün yalavaḳ bulalardı Taḡrı tevbe virici tevbe ḳabül eyleyici rahmet ḳılıcı

65. pes degül *ya'nī şanduḡı gibi* Çalabun ḥaḳḳı içün ⁽⁸⁾ imān getürmezler tā ḥākim eylerler seni anuḡ içinde kim tartışıḳ düşdi anlaruḡ içinde andan bulmayalar gendüzilerinde tarlıḳ andan kim ⁽⁹⁾ hükm eyledüḡ daḥı boyun vireler boyun virmek

66. daḥı eger biz bayıḳ *ya'nī yazmıḡmısavuz* anlaruḡ üzerine *ya'nī nite kim Benī İsrāyile yazduḡ* kim depelen gendüzilerüḡüzi *ya çıkıḡ* ⁽¹⁰⁾ illerüḡüzden anı kim işlemeyelerdi anı illā az anlardan daḥı eger anlar işleyelerdi anı kim

öğüt virinürler anuñla oladı ⁽¹¹⁾ yigrek anlara dañı qatırañ şābit eylemekdi dīn yaña ya 'nī gendüzilerini dīn içinde

67. dañı qaçan kim vireydük anlara qatumuzdan müzd ulu

68. dañı vireydük anlara ⁽¹²⁾ toğru yol

69. dañı her kim boyun vire Tañrıya dañı yalavacına şunlar anlarla kim eylük eyledi Tañrı ⁽¹³⁾ anlaruñ üzere peygamberlerden dañı girçeklerden dañı şālihlerden dañı görklü oldı şunlar yoldaşdın

70. yaña [38a] şol eylük Tañrıdandur dañı Tañrı bilici

71. iy anlar kim īmān getürdiler tutuñ şaķınmağunuñuzı ya 'nī silāhlanuñ pes çıķuñ ⁽²⁾ bölükler yā çıķuñ

72. dañı bayıķ sizden niceñüz oldur kim dölenür girü qalu pes eger degerse size muşibet eyitdi ⁽³⁾ bayıķ eylük eyledi Tañrı benim üzerüme ol vaķt kim olmadum anlaruñla hāzır

73. dañı eger ire size eylük Tañrıdan ya 'nī selāmet eyide ⁽⁴⁾ tamām olmadı gibi sizüñ arañuzda dañı anuñ arasında dostlıķ iy kāşki ben olmışmısam anlaruñla zafer buldum zafer bulmaq ulu

74. ⁽⁵⁾ pes çalışsun Tañrı yolında anlar kim şatarlar yaķın dirliği āhirete dañı her kim çalışsa Tañrı yolında ⁽⁶⁾ pes depelene yā yiñe tiz virevüz aña müzd ulu

75. dañı nedür sizin çalışmaz siz Tañrı yolında ⁽⁷⁾ dañı za'īflerden erenlerden dañı 'avratlardan dañı oğlanlardan anlar kim eydürler iy Çalabumuz çıkar uşbu ⁽⁸⁾ köyden ya 'nī Mekkenen zulm eyleyici anuñ qavmı dañı kıl bizimçün qatuñdan iş issi dañı kıl bizümçün qatuñdan ⁽⁹⁾ arķa virici

76. anlar kim īmān getürdiler çalışurlar Tañrı yolında dañı anlar kim kāfir oldılar çalışurlar ⁽¹⁰⁾ şeytān yolında pes çalışuñ şeytān dostlarıyıla bayıķ yavuz sanmağı şeytānuñ oldı za'īf

77. ⁽¹¹⁾ bilmedüñmi anlar kim eydildi anlara yuğuş ellerüñüzi ya 'nī çalışdan ya 'nī bir niçe şahābe çalışmaq isterlerdi dañı çalış buyrulmadın dañı tururuñ namāzı dañı virüñ zekveti pes ol vaķt kim yazıldı ⁽¹²⁾ anlaruñ üzre çalışmaq ol vaķt bir bölük anlardan qorķarlar ādemlerden Tañrı qorķısı gibi yā qatırañ qorķudan yaña dañı eyitdiler ⁽¹³⁾ iy Çalabumuz nişe yazduķ üzerimize çalışı girü biraķmaduñ bizi bir müddete degin az eyit dünyā gönenmegi ya menfā'ati azdur [38b] dañı āhired yigrekdür aña kim şaķındı dañı zulm olunmayalar hūrmā çekirdegi çuķurundağı çöp qadarı

78. qanda kim olasız ya bula sizi ölüm ⁽²⁾ dañı eger olduñuzsa burçlar kireçile yapılmış dañı eger ire anlara ya 'nī münāfıķlara eylük eydeler uşbu

Taḡrı ḡatındandır ⁽³⁾ daḡı eger ire anlara yavuz iş eyideler uşbu senün ḡatundandır eyt dükeli Taḡrı ḡatundandır pes nedür uşbu ⁽⁴⁾ ḡavmün ḡaḡın olmazlar kim anḡayalar sözi

79. her ne kim ire saḡa eylük Taḡrıdandır daḡı her ne kim ⁽⁵⁾ ire saḡa yavuz iş *ya'nī kızlık daḡı singun* nefsünḡendür *ya'nī yavuz iş anuḡ sebebiyledür* daḡı viribidük seni ādemilere yalavaḡ daḡı ḡap oldu Taḡrı ḡanuk

80. ⁽⁶⁾ her kim boyun vire yalavaca bayık boyun virdi Taḡrıya daḡı her kim yüz döndüre viribimedük seni anlaruḡ üzere şaḡlayıcı

81. ⁽⁷⁾ daḡı eydürler *ya'nī münāfıḡlar* ḡa'ātdur *ya'nī işümüz ḡā'atdur* pes ḡaçan ḡıḡdılar ḡatunḡan dūner düzgün düze *ya'nī senün ḡatında ayruḡsı söylerler gice döndüklerinde ayruḡsı düzgün eylerlerdi* bu bölük anlardan andan ayruḡ kim ⁽⁸⁾ eydürler daḡı Taḡrı yazar anı kim düzgün düzerler pes yüz döndür anlardan daḡı tevekkül eyle Taḡrıya daḡı ḡapdur Taḡrı ⁽⁹⁾ iş sürüci

82. pes endişe eylesesler mi Kur'anı daḡı oldu Tanrıdan ayruḡ ḡatından bulalardı anuḡ içinde ḡartışık *ya'nī niḡesi bir niḡesine benzemeyedi* ⁽¹⁰⁾ ḡok

83. daḡı ḡaçan geldi anlara bir iş *ya'nī bir ḡaber* emīnlikden yā ḡorḡudan anı daḡı eger yüz döndürselerdi anı yalavaḡdan yaḡa ⁽¹¹⁾ daḡı iş islerinden yaḡa *ya'nī rāy ehli* anlardan bileḡi anı anlar kim ḡıḡarurlar anı anlardan *ya'nī yalan idüḡin yā ḡirḡek idüḡin bilürler* daḡı degülmişise Taḡrı eylūḡi üzerünḡe ⁽¹²⁾ daḡı raḡmeti *ya'nī Ḳur'anı* uyaduḡuz şeyḡāna illā az *ya'nī peyḡamber gelmedin 'aḡıllarıyla puta ḡapmadılar*

84. pes ḡalış Taḡrı yolında buyrunulmayasın ḡatı iş ⁽¹³⁾ illā gendüzḡe daḡı ḡındur mü'minler ola kim Taḡrı kim yıḡa ḡatı ḡalış anlaruḡ kim kāfir oldılar daḡı Taḡrı ḡatıraḡdur ḡatı 'azābdın yaḡa [39a] daḡı ḡatıḡraḡdur 'azāb eylemekden yaḡa

85. her kim eyleye şefā'at eyü şefā'at ola anuḡ ülü andan daḡı her kim eyleye şefā'at ⁽²⁾ şefā'at yavuz ola anuḡ ülü andan daḡı oldu Taḡrı her nesne üzere ḡüci yeter yā şaḡlayıcı

86. daḡı ḡaçan selāmlanasız ⁽³⁾ selām virmegle *ya'nī selāmun 'aleyküm* dimeḡle selāmlaḡ ḡörklüregi *ya'nī 'aleyküm selām raḡmetu'llāh* yā döndürün anı *ya'nī 'aleyküm selām* bayık Taḡrı oldu her nesne üzre ḡesāb eyleyici -yā yanud virici-

87. Taḡrı ⁽⁴⁾ yoḡdur Taḡrı illā ol dire sizi kıyāmet ḡüninde yoḡdur ḡümān anuḡ içinde daḡı kimdür ḡirḡegrek Taḡrıdan sözdin yaḡa

88. pes nedür sizün ⁽⁵⁾ münāfıḡlarda iki bölük iken daḡı Taḡrı döndürdi anları *ya'nī kāfirleri* andan ötürü kim ḡazandılar diler misiz ḡoḡru yol ḡösteresiz

ağa kim azdurdı Tañrı ya 'nī bir niçeñüz münāfıqlardur dirsiz ⁽⁶⁾ dañı her kim azdura Tañrı hergiz bulmayasın anuñçün yol

89. sevdiler kim kāfir olasız nitekim kāfir oldılar pes olasız berāber ⁽⁷⁾ pes dutmañ anlardan dostlar tā evlerinden illerinden ayrılalar ya 'nī girçekleyin Tañrı yolında pes eger yüz döndüreler dutuñ ^{anları} ⁽⁸⁾ dañı depeleñ anları anda kim bulduñuz anları dañı dutmañ anlardan dost dañı arka virici

90. illā anlar kim ⁽⁹⁾ ulaşırlar bir kavme kim sizüñ arañuzda dañı anlaruñ arasında 'ahd kavlı var yā geldiler size tar olmış iken köğüsleri çalışalar sizüñle ya 'nī anları dañı depelemeñ kim bir kavme ulaşırlar kim sizüñle çalışmağı sevmezler ⁽¹⁰⁾ yā çalışalar anlaruñ kavmiyle dañı eger diledi Tañrı üstün ellü eyleydi anları üzerüñüze pes çalışalardı sizüñle pes eger bir yaña olalar sizden ⁽¹¹⁾ pes çalışmayalar sizüñle dañı bırağalar sizden yaña boyun virmegi kılmağı Tañrı size anlaruñ üzere yol

91. ⁽¹²⁾ bulasız ayruqları ya 'nī münāfıqları dilerler kim imīn eyleyeler sizi dañı imīn eyleyeler kavmlarını her niçe kim döndürinileler ⁽¹³⁾ fitneden yaña ya 'nī kāfırlığa koyu bırağınılalar anuñ içinde ya 'nī kāfırlığa okıyacak katı düşeler pes eger bir yaña olmayalar sizden dañı bırağmayalar size boyun virmek dañı yığmayalar ellerin [39b] pes dutuñ anları dañı depeleñ anları anda kim bulduñuz anları dañı şunlar kıldıñ sizüñçün anlaruñ üzere ⁽²⁾ huccet ya 'nī depelemek bellü

92. dañı olmağı hıç mü'minüñ kim depelemeye bir mü'min illā yañılup dañı her kim depeleye mü'mini ⁽³⁾ yañılup āzād eylemekdür mülk olınmış ādemī dañı kan bahā ısmarlanmış kavmine illā kim şadağa eyleyeler pes eger ^{ola} ⁽⁴⁾ bir kavmden kim ya 'nī kan işleri depeleyeni 'afv eyleye pes nesne vācib olmaya sizüñ ol mü'min iken āzād eylemekdür mülk olınmış ādemī mü'min dañı eger ola bir kavmden kim arañuzda ⁽⁵⁾ dañı aralarında 'ahd kavlı var hūn badādur ısmarlanmış kavmina dañı āzād eylemekdür mülk olınmış ādemī mü'min pes her kim bulmaya oruçdur ⁽⁶⁾ iki ay birbiri ardınca ulaşıcılar tevbe eylemek içün Tañrıdan ya 'nī ol tevbe Tañrıdandır dañı oldı Tañrı bilici dürüst işlü

93. dañı her kim depeleye mü'mini ⁽⁷⁾ kaşd eyleyiciken ya 'nī helāl körüp anuñ cezāsı şamudur ebed kalıcıyken anuñ içinde dañı kağıdı Tañrı anuñ üzere dañı la'net eyledi aña dañı yaraqladı aña 'azāb ⁽⁸⁾ ulu

94. iy anlar kim imān getürdiler kaçan yürüyesiz Tañrı yolında bellü eylen dañı eyitmeñ ya 'nī endīşe eyleñ ⁽⁹⁾ aña kim lā ilāhe illā'llāh Muḥammedün resūlullāh bırağdı size boyun virmeg degülsin mü'min dilersiz yakın dirlik davarın Tañrı katında ⁽¹⁰⁾ ğanīmetler ya 'nī müzdler çokdur şundayuğ olduñuz idi ilerüden ya 'nī andīşe eyleñ pes minnet eyledi Tañrı üzerüñüze pes bellü eylen bayık Tañrı oldı anı kim işlersiz ⁽¹¹⁾ bilici

95. berāber degül oturucılar mü'minlerden eksüklük islerinden ayrık *ya 'nī şayrular yā kötürümler ya gözsüzler* daḥi çalış eyleyiciler ⁽¹²⁾ Taḥrı yolında māllarıyla daḥi nefsleriyle artuk eyledi Taḥrı çalış eyleyiciler māllarıyla daḥi nefsleriyle ⁽¹³⁾ oturucılar üzere yukaru ile daḥi dükeline va'de virdi Taḥrı uçaḡı artuk eyledi Taḥrı çalış eyleyicileri **[40a]** oturucular üzere müzd ulu

96. yukaru ayaklar andan daḥi yarlıgamaḡ daḥi raḡmet daḥi oldu Taḥrı ⁽²⁾ yarlıgayıcı raḡmet kılıcı

97. bayık anlar kim cānların aldı anlaruḡ feriştelere zulm eyleyicilerken gendüzülerine *ya 'nī hicret eylemediler kāfırlıḡıla kaldılar* eyittiler ne nesnede olduḡuz ⁽³⁾ eyittiler olduḡ za'ıf sayılmışlar 'ācizler yirde *ya 'nī Mekke yiri* eyittiler *ya 'nī feriştelere* degül midi Taḥrı yiri ḡiḡ pes ayrılduḡuz *ya 'nī ol yirden daḥi bir yire varduḡuz* ⁽⁴⁾ anuḡ içinde pes şunlar turaḡı yiri anlaruḡ tamudur daḥi ne yavuz dönecek yir

98. illā za'ıf sayılmışlar ⁽⁵⁾ erenlerden daḥi 'avratlardan daḥi oḡlanlardan güci yitmezler hile eylemek daḥi toḡru yol tutmazlar yol

99. ⁽⁶⁾ pes şunlar ola Taḥrı kim 'avf eyleye anlardan daḥi oldu Taḥrı 'avf eyleyici yarlıgayıcı

100. daḥi her kim ayrıla ⁽⁷⁾ Taḥrı yolında bula yirde varacak yir çok daḥi ḡiḡlik daḥi her kim çıka evinden ayrılıcıken ⁽⁸⁾ Taḥrıdan yaḡa daḥi yalavacından yaḡa andan ire aḡa ölüm pes düşdi *ya 'nī vācib oldu* müzd anuḡ Taḥrı üzere daḥi oldu Taḥrı yarlıgayıcı ⁽⁹⁾ raḡmet kılıcı

101. daḥi kaçan yürüyesiz yirde yokdur üzeriḡize yazuk kim eksezi ⁽¹⁰⁾ namāzdan *ya 'nī dört rek 'at iki rek 'at kılasız* eger korkasız kim fitneye bıraḡa sizi anlar kim kāfir oldılar bayık kāfirler oldılar size düşmen ⁽¹¹⁾ bellü

102. pes kaçan olasin anuḡ içinde *ya 'nī şahābe arasında* pes tıurasaḡ anlaruḡcün namāzı tıursun bir bölük *ya 'nī bir rek 'at kılalalar* anlar senüḡle ⁽¹²⁾ daḥi dutsunlar silāḡların *ya 'nī kılmayalar yā kılanlar* pes kaçan secde eyleyeler olsunlar arduḡuzdan *ya 'nī silāḡ dutanlar* daḥi gelsün bir bölük ⁽¹³⁾ ayruk kim namāz kılmadılar pes namāz kılsunlar *ya 'nī daḥi birer rek 'ati* senüḡle daḥi dutsunlar şaḡınmaḡın anlaruḡ daḥi silāḡların **[40b]** sevdi anlar kim kāfir oldılar kim ḡāfil olası silāḡlaruḡuzdan daḥi kumaşlaruḡuzdan pes kaşd eyleyeler üzerüḡize ⁽²⁾ bir gezden kaşd daḥi yokdur yazuk üzerüḡize eger ola sizde incinesi nesne yaḡmurdan yā olası şayrular kim ⁽³⁾ aşıḡa koyasız silāḡlaruḡuzı daḥi tutuḡ şaḡınmaḡuzı bayık Taḥrı yaraḡladı kāfirler içün 'azāb ḡor eyleyici

103. ⁽⁴⁾ pes kaçan ödeyesiz namāzı anuḡ Taḥrıyı *ya 'nī kılrken yā namāzdan* sonra tıururken daḥi otururken daḥi yanlaruḡuz üzere dilenesiz *ya 'nī imīn*

olasız ⁽⁵⁾ pes тұруруң namāzı bayıķ namāz oldı mü'minler üzere yazılmış vaķtlanmış *ya 'nī vācib oldı*

104. daķı sust olmaң ⁽⁶⁾ istemekde қавмı *ya 'nī kāfirleri* eger olursaңuz acırsız *ya 'nī zahmetden* bayıķ anlar acırlar nitekim acırsız daķı umarsız ⁽⁷⁾ Taңrıdan anı kim ummazlar daķı oldı Taңrı bilici dürüst işlü

105. bayıķ indürdük saңa kitābı ⁽⁸⁾ haķıla tā hūkm eyleyesin ādemīler arasında anuңla kim bildürdi saңa Taңrı daķı olma hıyānet eyleyiciler içün tartışıcı

106. daķı yarlıғamak dileң ⁽⁹⁾ Taңrıdan bayıķ Taңrı oldı yarlıғayıcı raķmet kılıcı

107. daķı tartışma *ya 'nī arķa virme* anlardan kim daķı қавме hıyānet eylerler gendüzilerine ⁽¹⁰⁾ bayıķ Taңrı sevmez anı kim oldı hıyānet eyleyici yazuķlı

108. gizlenürler *ya 'nī 'ilmile* ādemlerden daķı gizlenmezler ⁽¹¹⁾ Taңrıdan daķı ol anlaruңıladur ol varķt kim dutarlar dört gün eyleyü anı kim hoşnūd olmaz sözden *ya 'nī yalan and* daķı oldı Taңrı anı kim işlerler ⁽¹²⁾ қаплайıcı *ya 'nī 'ilmile*

109. siz şunlarsız tartışduңuz anlardan yaķın dirlik içinde pes her kim tartışa Taңrıya ⁽¹³⁾ anlardan қıyāmet günü *ya 'nī 'azāb eyleyincek* yā kim ola anlaruң üzere iş sürici

110. daķı her kim işleye yavuzlık yā zulm eyleye *ya 'nī uğruluk yā şirk* [41a] gendüzine andan yarlıғamak dileye Taңrıdan bula Taңrıyı yarlıғayıcı raķmet kılıcı

111. daķı herkim қазана yazuķ *ya 'nī yalan and* bayıķ қазана anı ⁽²⁾ gendü üzere daķı oldı Taңrı bilici dürüst işlü

112. daķı her kim işleye yazuķ *ya 'nī uğurlamak* yā yazuķ *ya 'nī yalan and* andan ata anuңla ⁽³⁾ yazuķsuzı bayıķ yüklendi buhtānı daķı yazuғı bellü

Sonuç

Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan satır arası Kur'an tercümesi üzerine yapılan bu çalışma neticesinde ses ve şekil özellikleri göz önünde bulundurularak eserin XIV. yüzyılda kaleme alınmış olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin önemli ses özellikleri arasında yer alan yuvarlaklaşma hadisesi eserde yaygındır. Bazı yapım ve çekim eklerinin sadece yuvarlak biçimleriyle kullanıldığı tespit edilmiştir: {-AvUz} istek birinci çoğul kişi eki; {-dUK} sıfat-fiil eki; {-dUK} görülen geçmiş zaman birinci çoğul kişi eki; {-dUm} görülen geçmiş zaman birinci

kişi eki; {-dUḡ} görülen geçmiş zaman ikinci kişi eki; {-dUḡUz} görülen geçmiş zaman ikinci çoğul kişi eki; {-dUr-} ettirgenlik eki; {+dUr} bildirme eki; {-sUn} üçüncü kişiye emir eki; {-Up} zarf-fiil eki; {+Uḡ}; {+nUḡ} ilgi hâli eki; {-Ur} geniş zaman eki; {-Ur-} ettirgenlik eki...

Bunların yanı sıra yalnızca düz ünlülü eklerin kullanıldığı ekler ise; {+cI} meslek yapım eki; {-dI} görülen geçmiş zaman üçüncü kişi eki; {-gII} ikinci tekil kişiye emir eki; {-IIk} sıfat yapım eki; {-sI} iyelik üçüncü kişi eki; {-sIz} fiil çekiminde ikinci çoğul kişi eki'dir.

Düz olarak kullanılan ekin aynı zamanda yuvarlak kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bunlar; {-(X)I-} edilgenlik eki; {-(X)n-} dönüşlülük eki; {-IIk} sıfat yapım eki'dir.

Anadolu sahası Kur'an tercümelerine bakıldığında, nüshaların birbirine benzediği görülmektedir. Bu, kaynak metnin tek olmasından ileri gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız Avusturya Millî Kütüphanesi'nde yer alan nüsha, TİEM 40 nüshası ile aynı koldan (aile) bir nüshadır. Fakat iki nüsha karşılaştırıldığında Avusturya Millî Kütüphanesi'ndeki nüshada tercüme usulü “yani” ile yapılan açıklamalar TİEM 40'a göre daha azdır. Ayrıca iki nüshanın yazılış özelliklerine bakıldığında “dahı” ve “doğru” kelimeleri Avusturya Millî Kütüphanesi'ndeki nüshada “dahı” ve “toğru” şeklinde geçerken TİEM 40'ta “dağı” ve “doğru” şeklindedir. Bu örnekler artırılabilir.

Kur'an tercümeleleri, Türk dilinin tarihsel gelişiminin takibi ve söz varlığının tespiti açısından önemli eserlerdir. Üzerinde çalışmış olduğumuz Kur'an tercümesi de Türkçenin ifade gücü ve söz varlığı açısından oldukça dikkate değer bir eserdir. Özellikle dinî ifadelerle bakıldığında Eski Türkçeden beri var olan “Taḡrı”, “yalavaç”, “Çalab”, “yazuk”, “uçmak” gibi kelimelerin kullanılması, metnin önemini bir kez daha göstermektedir. İlim âlemine kazandırılacak olan nüsha, Türkçenin söz varlığına katkı sağlayacak olup daha sonraki çalışmalar için bir kaynak niteliğindedir.

Kaynakça

- Akar, A. (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış satırarası bir kur'an tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands Nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Delice, H. İ. (1992). *Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış satırarası bir Kur'an tercümesi (Gramer-metin-çeviri-sözlük) 105b-170b*. (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Gül, A. (2019). *British Library OR 9515'teki Türkçe Kur'an tercümesi (Giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Işıkcı Yılmaz, B. (2015). Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki satır arası Kur'an tercümesi 1a-216b (Giriş-metin-sözlük-tıpkıbasım). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

İnan, A. (1961). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümeleri üzerinde bir inceleme, *Diyanet Dergisi*, 21.

Kara, M. (1988). Yâsîn Sûresi Tefsîri (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karabacak, E. (1994). *Türkçe ve Farsça satır-arası Kur'an tercümesi II Eski Anadolu Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi giriş, metin, sözlük ve tıpkıbasım (I. Kısım: giriş ve metin)*. Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Karabacak, E. (1995). *An inter-linear translation of the Qur'an Into Old Anatolian Turkish - glossary, section one: 1-394; Section Two: 385-786*. II, Sources of Oriental Languages and Literatures 28, Turkish Sources XXV, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

Kök, A. (2004). Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 1v/235v/2) Giriş-inceleme-metin-dizin. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi (Giriş-inceleme-metin-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özkan, M. (2010). Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya konan Kur'an Tercümeleri Üzerine, *Journal of Turkish Language and Literature*, (39), 115-159.

Sağol, G. (1993). Harezmi Türkçesi Satır arası Kur'an Tercümesi (Giriş-metin-sözlük). (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Şimşek, Y. (2016). Karahanlı Türkçesi dönemi Kur'an tercümelerinden Rylands nüshasında Farsça tercüme etkisi üzerine bazı mülâhazalar. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (55), 11-27
- Şimşek, Y. (2017). Eski Anadolu Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (Topkapı nüshası, Giriş - metin - notlar - dizin). (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Şimşek, Y. (2019). Satırarası Türkçe Kur'an tercümelerinin ilgisi ve tasnifi Üzerine, *Gazi Türkiyat*, (24), 47-65.
- Şimşek, Y. (2021). *Türkler ve Kur'an*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Togan, Z. V. (1960). Londra ve Tahran'daki İslâmî yazmalardan bazılarına dair, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, (III), 135-160.
- Toker, M. (2011). Anonim satır altı Kur'an tercümesi (İnceleme-metin-tıpkıbasım örnekleri) II Cilt, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Topaloğlu, A. (1976). *Muhammed Bin Hamza - XV. yüzyıl başlarında yapılmış Kur'an tercümesi birinci cilt - (Giriş ve metin)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Usta, H. İ. (1989). XIII. yüzyıl Doğu Türkçesiyle yazılmış anonim Kur'an tefsirinin söz ve şekil varlığı. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an tefsiri (Metin-tıpkıbasım)*. Ankara: Poyraz Ofset Matbaacılık.
- Ünlü, S. (2004). Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 235v-450r 7) Giriş-Metin-inceleme-analitık dizin. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üşenmez, E. (2013). *Türkçe ilk Kur'an tercümelerinden Özbekistan nüshası - satır arası Türkçe-Farsça tercümeli (Giriş-inceleme-metin-sözlük-ekler dizini-tıpkıbasım)*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

АВСТРИЯ ҰЛТТЫҚ КІТАПХАНАСЫНДА ТАБЫЛҒАН ҚҰРАННЫҢ ЖОЛАРАЛЫҚ АУДАРМАСЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа: Түріктер арасындағы ең алғашқы аудармаларды ұйғырлар жасаған және бұл аудармалардың едәуір бөлігін діни мәтіндер құрайды. Діни мазмұнның басым болуы, ең

алдымен, олар қабылдаған діни органның негізгі қағидаларын тереңірек түсініп, жеткізу қажеттілігінен туындап отыр. Осы тұрғыда түркілер арасында Құран аудармалары осы қажеттіліктің заңды салдары болды. Құранның түрік тіліне ең ерте белгілі аудармалары шығыс түрік тілінде жазылған Rylands қолжазбасы және TIEM 73 болып табылады. Басқа дәуірлермен салыстырғанда Анадолы дәстүріне жататын аудармалар әлдеқайда көп. Шығыс түрік тілінде де, Анадолы саласында да бұл аудармалар негізінен жоғары аудармалар түрінде жасалды, олардың кейбіреулері сөзбе-сөз, ал басқаларында экзегетикалық (тафсирге негізделген) түсініктемелер болды. Құран аудармаларының түрік тілінің экспрессивтік мүмкіндіктері мен мағыналық байлығын ашуда маңызы зор, лексикологиялық зерттеулерге де құнды материал болып табылады. Бұл зерттеу Австрияның Ұлттық кітапханасында сақталған Құранның бұрын академиялық зерттеу нысаны болмаған сызықаралық аудармасын қарастырады. Қолжазбаның кодикологиялық сипаттамасынан кейін оның тілдік ерекшеліктеріне талдау жасай отырып, зерттеу еңбектің қай тіл саласына жататынын анықтауға тырысады.

Қысқашты: Құран, Құран аудармасы, Құранның жоғары аудармасы, Ескі Анадолы түрікшесі, Киелі кітап

О МЕЖСТРОЧНОМ ПЕРЕВОДЕ КОРАНА, НАХОДЯЩЕМСЯ В АВСТРИЙСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ

Аннотация: Самые ранние переводы среди тюрков были сделаны уйгурами, и значительная часть этих переводов состоит из религиозных текстов. Преобладание религиозного содержания в первую очередь объясняется необходимостью более глубокого понимания и передачи основных принципов религиозной среды, которую они приняли. В этом контексте переводы Корана среди тюрков стали естественным следствием такой необходимости. Самыми ранними известными переводами Корана на турецкий язык являются рукописи Райлендса и TIEM 73, обе написанные на восточнотурецком языке. По сравнению с другими периодами, переводы, относящиеся к

анатолийской традиции, значительно более многочисленны. Как в восточно-турецкой, так и в анатолийской сфере эти переводы, как правило, выполнялись в форме межстрочных переводов — некоторые из них были буквальными, а другие содержали экзегетические (основанные на тафсире) пояснения. Переводы Корана имеют большое значение для раскрытия выразительных возможностей и семантического богатства турецкого языка, а также являются ценным материалом для лексикологических исследований. В настоящем исследовании рассматривается межстрочный перевод Корана, хранящийся в Австрийской национальной библиотеке, который ранее не был предметом научных исследований. После кодикологического описания рукописи в исследовании предпринимается попытка определить лингвистическую сферу, к которой относится данное произведение, путем анализа его лингвистических особенностей.

Ключевые слова: Коран, перевод Корана, межстрочный перевод Корана, Староанатолийский турецкий язык, Священная книга.

Extended Summary

From the past to the present, Turkish communities have been in constant interaction with different nations and cultures across vast geographical areas. During the Göktürk period, the Turks, who believed in the Sky God, adopted belief systems such as Buddhism and Manichaeism during the Uyghur period. During the Karakhanid period, with the acceptance of Islam and the need to comply with the rules of that religion, various translation activities were carried out to understand the Quran, and this has continued from the past to the present. Although it is not known when, where, or by whom the Quran was first translated into Turkish, some opinions suggest that it was done in the first half of the 10th century, while others suggest that it was done in the first half of the 11th century. The Rylands and TIEM 73 manuscripts, which display the characteristics of Karakhanid Turkish, are known to be the oldest manuscripts.

In the Anatolian region, although the first translation and exegesis activities of the Quran were first seen during the Beylik period, a complete translation of the Quran was not made. Here, short suras and exegeses related to worship activities were generally translated. Translations of the entire Quran began in the late 14th century during this period. The translations of the Quran in Anatolia are as follows: British Library OR 9515; Manisa copy; Bursa copy; TİEM 40; Sivas copy; Önder copy; Topkapı Palace Museum Koğuşlar Library No: 247; Topkapı Palace Museum Koğuşlar Library No. 270; Polish copy.

The copy of the Qur'an we have been working on is registered under No. 5 (323) at the Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek). It is written on thick, parchment-like paper and consists of a total of 280 pages. The meanings of the words are recorded in the margins of the Qur'an text in a fine and quite legible naskh script. The chapter headings are written in bold naskh script and red ink, while the rest of the text is written in black ink and fine naskh script. The use of diacritical marks in the work is not consistent; while some surahs use diacritical marks, others do not. There are 13 lines on each page. At the end of the “b” sides of the manuscript, the following word of the next page is written.

The “Analysis” section of the study consists of two main headings: “The Status of Suffixes Containing Only Round Vowel Variants in Old Anatolian Turkish in the Work” and “The Status of Suffixes Containing Only Flat Vowel Variants in Old Anatolian Turkish in the Text.” Under the heading “The Status of Suffixes with Only Round Vowel Variants in Old Anatolian Turkish in the Work” are “{-AvUz} First Person Plural Request Suffix”; “{-dUK} Adjective-Verb Suffix”; “{-dUK} Past tense first person plural suffix”; “{-dUm} Past tense first person suffix”; “{-dUη} Past tense second person suffix”; “{-dUηUz} Past tense second person plural suffix”; “{-dUr-} Causative suffix”; “{+dUr} Indicative suffix”; “{-IU} Adjective-forming suffix”; “{-sUn} Third Person Imperative Suffix”; “{-Up} Adverbial Participle Suffix”; “{+Uη}; {+nUη} Dative Case Suffix”; “{-Ur} Present Tense Suffix”; “{-Ur-} Causative Suffix” are listed as subheadings. The heading “The Status of Suffixes with Only Plain Vowel Variations in Old Anatolian Turkish” includes “{+cI} Occupation Suffix”; “{-dI} Past Tense Third Person Suffix”; “{-gIl} Second Person Singular Imperative Suffix”;

“{-I} Third Person Possessive Suffix”; “{-(X)I-} Passive Suffix”; “{-(X)n-} Reflexive Suffix”; “{-Ilk} Adjective Derivation Suffix”; “{-sI} Third Person Possessive Suffix”; “{-sIz} Second Person Plural Verb Conjugation Suffix” are listed as subheadings.

There are some important points in the work. In Turkish, adjectives come before nouns. In the text, adjectives come both after nouns and at the end of sentences. Some words show dual forms in their spelling: *tutmak* [33b/1]; *dutmak* [34b/9] ... Although the possessive suffix “ki” is used as “ki” in accordance with vowel harmony, there are also instances of usage that violate this harmony: *şonrağı* [36a/7]. In Old Anatolian Turkish, while rounding occurs as a result of the loss of the consonant {-g} in a word, there are also examples where this does not occur. In our text, the word *katıg* ~ *katı* can be given as an example of this. In the text, explanations are given using the word “yani” (meaning “that is”). There are numerous examples where the passive suffix is added to the reflexive suffix in verb conjugation. The proportion of borrowed words is quite low. Since the Turkish sentence structure is adapted to the Arabic sentence structure, the sentences are inverted.

The independent manuscripts produced in the Anatolian region (the Bursa manuscript, the Manisa manuscript, and the British Library manuscript; TİEM 40 manuscript) were compared, and as a result of this comparison, the similarities between the manuscripts were clearly revealed. Subsequently, manuscripts from which texts have been published (Sivas, Kayseri, Topkapı 252, TİEM 40) were compared, revealing very few differences between them. The Quran translation in the Austrian National Library and the TİEM 40 manuscript originate from the same lineage. The similarities and differences between these two manuscripts have been identified. The vocabulary of the Turkish language has had a rich and dynamic structure since the earliest periods of history due to religious changes, cultural contacts, and geographical changes that have taken place from the past to the present. Along with the translations of the Qur'an, it is very important to follow the historical development of the Turkish language and its vocabulary. The translation of the Qur'an in the Austrian National Library, which we have worked on, is considered to be quite rich in terms of vocabulary. This study on the interlinear Quran translation found in the

— *Avusturya Millî Kütüphanesi'nde Bulunan Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi Üzerine*

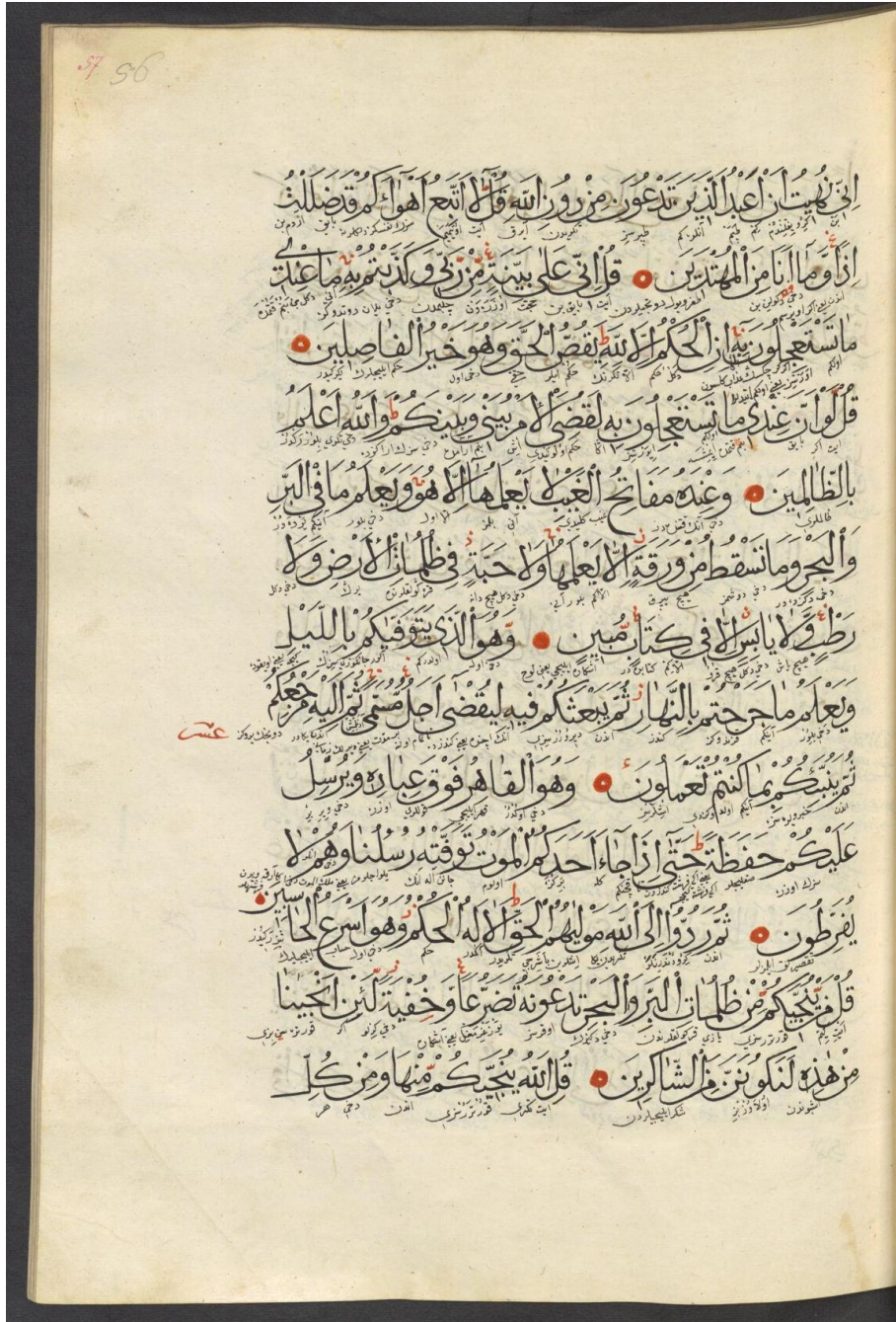
Austrian National Library suggests that the work may have been written in the 14th century, considering its phonetic and morphological characteristics.

TIPKIBASIM ÖRNEKLERİ

Kütüphane adı: Avusturya Millî Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek)

Demirbaş Numarası: No. 5 (323)

Aşağıda yer alan tıpkıbasım örneklerinin sayfa numaraları: 57r // 57v // 244r // 244v

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Filiz KAYNAK (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

УДК 82:7 МҒТАР 17.07.25